HIERONYMI MAGII

DE

TINTINNABVLIS

LIBER POSTVMVS.

FRANCISCVS SWEERTIVS F.
Antuerp.
NOTIS *illustrabat.*

HANOVIÆ
Typis Wechelianis, apud Claudium
Marnium & heredes Ioannis Aubrii.
cIↄ Iↄcviii.

Natalibus, ingenio & doctrina illustri Viro

CHRISTOPHORO VAN ETTEN I.C. ET *Vrbis Antuerp. Senatori,*

FRANCISCVS SWEERTIVS F. S. D.

FVIT olim hoc ſtudiorum genus, quo priſci gentium ac populorum ritus è tenebris eruuntur, in honore & pretio: quod hodie vſq; adeò apud imperitos euiluit, vt in eo qui vigilent, infra vltimæ ſortis homines, collocentur. Grammatici, vocularũ aucupes, ad ſeria inepti, in ludicris occupati habentur. Apud te ſanè ſuus litteris honos conſtat: vnus ex iis es, qui politiores artes cum gloria coluiſti & colis, earumque cultores foues,

nec apud imperitos iacere pateris. Hoc generi tuo à Natura insitum esse videtur, vt litteris ornamento, litteratis præsidio sitis. Dum nuper itaque incido in hæc postuma HIERONYMI MAGII viri doctiss. TINTINNABVLA, quæ olim ille dum seruitutem seruit, tam liberale ingenium apud Byzantios inter compedes, sine librorum præsidio consarcinauerat, duplex illico voluptas suboritur animo meo eiusmodi rerum studiosissimo, vna quod de humanioribus litteris earumque amantibus, si hunc libellum damnatum tenebris donarem luce; altera quod de te humanissimo eruditissimoque viro, si hunc ipsum tuo nomini potissimum inscriberem, nouam materiem benemerendi essem consecutus. Neque sum tamen tam iniquus rerum æstimator, cùm hoc facio in præsentia, quod iampridem me esse facturum

constituerã, vt hanc meam qualemcunque operã lucubrationibus MAGII copulatam, putem esse eiusmodi, quæ tuo merito vel dignitati possit respondere. Mecum certè tam humaniter & beneuolè egisti; vt omni sensu carere me oporteat, si grati animi memoriâ, tuam humanitatem non prosequar, & hoc quicquid est operæ, tibi non inscribam, cui nihil non gratum esse poßit, quod ad litteras illustrãdas, & vetera è situ eruẽda, faciat. Scio enim quàm te & Parẽtis Clariss. toto Belgio deprædicata integritas, & tot iam annos probata industria in commeatibus militum procurãdis: Scio, quàm te lectissimæ coniugis prudentiss. pater, Belgicæ pacis, siue cũ exteris, siue cum incolis conciliãdę optimus architectus: Scio demùm quàm tua te tã illustris morũ nobilitas & eruditio, quibus veluti legitimis gradib. ad altiora natus,

Senatorio ordine in Vrbe vrbiũ (ſic enim meritò illam vocat DELICIVM MVSARVM IVSTVS LIPSIVS) ſis nuper inſcriptus, omnium concurrente calculo cohoneſtet. Proinde quod dixi, præſens opuſculum non defero vt par aut dignum te, qui longè maioribus es ſuperior, ſed vt mei in te amoris planè ſingularis extet qualiſcũnq; teſtificatio, dum maiorum vigiliarum opus te dignũ (ſi Deus modò longiorem vitæ vſuram, benignè concedat) adorno. Mea igitur qua benignitate ſoles, amplectere, & auctoritate tua me aduerſus maleuolorũ calumnias, tuere. Vale æternùm. Antuerpiæ. Ex noſtro muſæo, Anno partæ ſalutis CIↃ IↃCVIII. Kal. Auguſti. NICOLAO ROCKOXIO & HENRICO HALMALIO COSS.

ELOGIVM HIERONYMI MAGII, POTISSIMVM E SCRIPTIS EIUS.

HIERONYMVS MAGIVS *patriã habuit apud Insubres Anglariam ditionis Mediolanensis; quæ vrbs & alios parentũ memoriâ doctrinâ claros viros protulit, in his* PETRVM MARTYREM, *non Etruscum illum, sed rerum Hispanicarum ac noui orbis per decades scriptorem: magnum quoq; illud sæculi decus tulit* ANGELVM CANINIVM *eruditis linguis ad miraculum eruditum:* Syriacã *enim* Grammaticam *dedit, ac* de Hellenismis *aureũ sanè opus, vertitq;* Simplicium in Epicteti enchiridion. *Igitur* MAGIVS *litteris non leuiter ab adolescentia tinctus, atq; adeò, vt erat exci-*

tato ingenio fidaque memoriæ, imbutus, ad legendum se dabat, librorum vt helluo videretur. Quemcunq; librum semel arripuisset, nulla nec obscuritate terreri, nec nouitatis illecebra adduci potuit, vt de manibus deponeret, priusquam peruenisset ad metam. Audiuit attentè FRANCISCVM ROBORTELLVM *Vtinensem Bononiæ Doctorem Eloquentiæ atq; Historiæ, qui cum* CAROLO SIGONIO *de laude eruditionis sic contendebat, vt hic scriptis longè anteiret, ille sermone stupendus dicendique acrimoniâ omnium in se ora vultusq; couerteret. Hinc sitim affatim cum litteris atq; historia expleuisset, ad Iurisprudentiam se, Græcis etiam litteris probè instructus, sic contulit, vt decurso demum spatio scriptis eandem in lucem euulgatis, illustrare non mediocriter (ni fata impedissent) cogitaret. Multa enim id generis, sollemni quorundam more, posteros exspectare iubet, sed spem mors intempesta elusit. Edidit autem superstes*

perstes hæc ferè: Annotationes *vberes post Gybertum Longoliū Belgam* in Æmilium Probum, de vita excellentiū Græciæ Impp. *à quo multa Dionysius Lambinus audacter mutuatus, taciturnitate* (*vt ne nominare quidem sustineat*) *ingrati vix crimen effugit. Mox* De mūdi exustione & die iudicii, *ex Stoicarum veterumque sententia copiosè disseruit, ac Basileæ vtrunque opus foras abire permisit. Adhæc Venetiis, vbi & Typographis operam nauasse fertur*, Variarum lectionum, *seu* Miscellaneorum lib. IV. *multæ sanè lectionis argumenta. Iudex hinc causarum militaris à Venetis in Cyprum missus, ius dixit. Obsessâ dein à Turcico exercitu Famagustâ, quæ Salamis quondam dicta, anno Virginei partus supra millesimū & quingentesimū primo & septuagesimo, ac vertente anno, die* v. *Augusti captâ, captiuis contra fidem datam à perfida natione Christianis, & M. Antonio Bragadino vrbis Præfecto* (*quod*

vel meminiſſe refugit animus) iuſſu Mu-*ſtaphæ* Baſſæ, *viuo excoriato*, MAGIVS *calamitatem non effugit, ſed viuus in hoſtium poteſtatem veniens, in Aſiam abductus, ſeruitutem Iudex ſeruiit. O caſum triſtem ac miſerandum! Conſcripſit è memoria ferreas geſtans catenas* De Tintinnabulis commentarium, *quibus Turciam carere animaduerterat, quantus rerũ theſaurus ſit memoria, oſtendens. Eum obtulit* D. CAROLO RYMIO, *nobili Gandauenſi, qui Cæſaris Maximiliani Legatum* ByZantii *agebat, donauitq;* PHILIBERTVS RYMIVS *Gandauenſis Senator Soc.* IESV *Patrib. qui ne labor fundit' interiret,* NOTIS *noſtris illuſtratum exire permiſerunt, vt hæc qualiacunque qui leget, humanarum rerum viciſſitudinem calamitatemq; formidare aſſueſcat. Commentatus quoque erat paulò antè, quàm à barbaro Mahomete* Baſſa *crudeliter ſtrangularetur,* De Equuleo, *eiusq; quæſtionis forma, à nemine hactenus*

rectè intellectâ, quē THOMÆ SEGHETO *Britanno* V. CL. *posteritas feret acceptum. Atque hactenus quæ in lucem euulgata leguntur. Adiiciam quæ paßim editurum se promiserat, præsertim Notis ad Æmilium Probum, si fortè apud incuriosos heredes adhuc delitescerent.*

In Bucolica P. VirgilI Maronis.
De antiquorum prandiis & cœnis.
Annotationes in A. Gellium.
Hortorum libros.
De machinis *ex Heronis libro* περὶ πολεμικῶν ὀργάνων.
De vrbium expugnatione, *Italicè.*
De vrbium propugnatione, *Italicè.*
De vrbium architectura.
Necrotaphologia *seu* de sepulchris & sepeliendi ritu lib. x.
Miscellaneorum lib. IV.
Μισοπυγιστίας lib. V.

Hæc ad philologiam pertinent. Ad Ius verò Ciuile:

Lexicon Iuris.

Annotationes in Institutiones Iuris.

Ad L. Iuliam de adult. L. Cùm vir nubit.

Apophyades ad Budæi annotationes in Pandectas.

Amicis vsus est familiariter summis eruditione viris, vt ferè è studiorum morumque similitudine coniunctio firmaq; nascitur amicitia, in his PETRO ANGELIO BARGÆO, *princip e æui sui Poetarũ, qui doctos illos* Κυνηγετικῶν *post* Oppianum *libros lusit;* FRANC. *item, vt diximus,* ROBORTELLO *&* OBERTO GIFANIO *Burano Belga I. C. ac Philologo insigni. Taceo ceteros.*

P. LVDOVICVS MEDARDVS Soc. IESV IN LIBELLVM DE TINTINNABVLIS.

Compedibus vinctus dum TINTINNABVLA *pulsat*
MAGIVS, *æra quidem, muta sed æra ferit.*
SWEERTIVS *hæc eadem calamo dũ postuma tractat,*
Quid facit? æra prius muta, sonora facit.

INDEX CAPITVM LIBRI *de Tintinnabulis siue Campanis.*

HIERO-

HIERONYMI MAGII
PRÆFATIO
In librum de Tintinnabulis *siue* Campanis,

Ad Illustrissimum, & Magnanimum
D. D. CAROLVM RYM,
GANDAVENSEM,
MAXIMILIANI *semper* AVGVSTI
IMP. ORATOREM.

PLAVTVM *Latinæ linguæ auctorē nobilissimū, Christianorū Imperatoris semper Augusti Orator illustrissime, in pistrino è fabulis suis nonnullas scripsisse, mirum tibi fortasse aliquando visum est. Mira prorsus res modo tibi absque dubio videbitur, me captiuum, & Turcæ hominis seruum, in ergastulo, libris omnino, & memoriæ adminiculis carentem (vix enim tunicatus è clade Cypricā superfui) hunc de* Tintinnabulis *libellum composuisse; vt Homerum o-*

ōmnigena alioqui virtutis parentem mendacii quis insimulet, quod Iouem seruis dimidiū mentis abstulisse, memoriæ prodiderit. Quanquam Philosophos, atque auctores non contemnendos, seruos fuisse, Aulus Gellius, & Macrobius, vt alios omittam, attestātur. Verum enimuero, Heros, atq; here Illustrissime, illud te ignorare nolim, DEVM OPT. MAXIMVM, *qui me ex innumeris terræ, & maris periculis seruauit, huc perducto etiam præsto adfuisse, videri facile posse: siquidem ea ferè omnia mihi suggessit, quæ per ocium olim litteris mandaueram, & Cyprum mecum detuleram, vt relegens aliquando ex animo grauiores curas, & molestias depellerem. Quamobrem est quod eo etiā nomine eius numini gratias agam immortales, præsertim cum te, D. Illustrissime, salutandi occasionem nactus sim. Est enim in more positum, vt qui litteris operam non pœnitendā nauarunt, quos conscripserint libros, honoris ergò tui similibus principibus viris offerant, & huiusmodi muneribus eorum gratiam demereantur. Feci autem libens vt hunc tibi librum dicarem, cum præter* DEVM *Opt. Maximum in te vno huius calamitatis meæ salubre remedium positum esse, & abs te vno salutem meam petendam esse intelligerem. Quandoquidem tu Christianorum Imperatoris, litteratorum hominum amatoris summi, Christiana*

pietate,

pietate, & virtutum omnium choro insignis Legatus, non sine diuino numine in hanc vrbẽ melioribus auspiciis quàm Roma fuerit (vt Iustiniani Imp. verbis vtar) fundatã missus videris, & præter maximi ponderis legationem, oppressorũ seruitute Christianorum patrocinium susciperes, vsque adeo, vt ad te tanquam ad Flaminem Dialem, seu potius tanquam ad augustißimam Imperatoris statuam, quod olim miserorum hominũ, præsertim seruorum præsidium esse cõsueuit, captiui Christiani, qui huc frequentes è Christiano orbe deuehuntur, ac protrahuntur, confugerent, tuosq; ad pedes prouoluti auxilium exposcerent. Iure igitur, patrone optime, hoc ego quanuis exiguo munere te salutandũ, & colendum esse duxi, & ad te, tanquam ad MAXIMILIANI *Inclyti Imperatoris Imperatoriis omnibus virtutibus refertam imaginem, ac statuam confugio, iure tuos ad pedes, Heros maxime, supplex procumbo, opemque imploro, & mihi omnino persuadeo, nullo te pacto Christiano homini deesse velle, præsertim cùm is sim, qui scriptis meis pridẽ rem litterariam nonnihil promouerim, ac in futurum non parum promouere poßim. Nam cum in bonarum litterarum studiis ætatem consumpserim, libros quinque* de Mundi exustione, & die Iudicii *conscripsi, quos typis suis Basileæ Henrichus Petri superioribus annis excudit : itẽ* com=

mentaria in Æmilium Probum, *eiusdē Henrichi prælo repræsentata: præterea* Miscellaneorum, *seu* Variarum lectionum *libros quatuor, & alios* Italica lingua non parui momenti libros, quos Venetiis impressos, ac vbique venales te legisse, aut saltem apud bibliopolas Viennæ Austriæ, aut Pragæ cōspexisse arbitror. Quibus libris tanquam ingenuis, hic veluti verna à seruo homine (proh dolor) in ergastulo genitus, editusq;, quo pacto rectè sociari posit, non satis perspicio; nisi (quod fieri posse video, ac spero) tam prospera ille vtatur fortuna, vt me postliminii iure per te in pristinum statum facilè reducto, ingenuitatis beneficium adipiscatur. Si vero me spes minimè fallat, & eam, quæ id præstet, mihi citò diem illucescere videam; te mihi Deum fuisse, posteritati prodere ac prædicare potero, ac dum viuam cum Virgilio de te semper loquar,*

* vt de machinis Belgicis, de Vrbium expugnatione.

Nanque erit ille mihi semper deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Tibi vitam, tibi libertatem, qua nihil mortalibus, ac etiā brutis, carius esse consueuit, tibi fortunas omnes debebo. Variis periculorum fluctib. iactatus, iam prospera ac secunda aura, Illustrissime D. in ædes tuas tanquam in portum me propelli, videre videor, iam limen saluto, iam postes, iam atrii pauimentū exosculor, & ab atriensibus seruis excipior: iam raso capite, hoc est (vt rectè

Eutro-

Eutropius ait) seruitute detersa, pileum Pannonicum (pileum olim signum fuisse libertatis, optimè nosti) tuis è manibus accipio: te Dominum meum, te deum saluto: iam longarum ærumnarũ, iam duri laboris, iam minarũ heriliũ obliuiscor.

Sed iam tempus est vt ad propositã de Tintinnabulis *seu* Campanis *tractationem deueniamus.*

DE TINTINNABVLI *VOCE, & quàm verè Ioannes Tortellius, atq; alii* Tintinnabula *apud antiquos fuisse negauerint.*

CAPVT I.

INTER multa, Orator Illustrissime, quæ homines iure sociati excogitarunt, non postremum sibi locum vendicant TINTINNABVLA: siquidem his commodè diei noctisq; horæ distinguuntur, magistratus, comitia minora, maioraque conuocantur, sacerdotes diuinum ad cultum, & multi mortales ex vrbe quamuis magna excitantur, & sonitu crepituque non ingrato, vt in ecclesias frequentes conueniant, allici, & quasi rogari cōsueuerunt: & quibus, cū ad arma accersiri ciues oportuerit, hominū corda, mentesque ad dimicandum accenduntur; vt multos nūc TINTINNABVLORVM alios vsus, de quibus infrà scripturi sumus, omittā. De his, cū neminē, qui ad hāc vsq; diem latè pertractauerit, repererim, scribere, &

pro viribus posteritati prodere visum est. Ac quia omnis de TINTINNABVLIS sermo futurus est, antea de *Tintinnabuli* voce aliqua protulisse par est. CAP. I.

Est igitur sciendũ, sonorum hoc instrumentum non simplici nomenclatura significari; siquidem *Tintinnabulum, Petasus, Codo, Nola,* & *Campana,* & *Lebes,* à scriptoribus dicitur.

TINTINNABVLVM à *tinnitu*, quem, dum pulsatur, edere solet, dici arbitror: tinnitus autẽ æris est; & ex ære primũ, mox ex ære, stanno, plumbo, argentoq́; nonnunquam admistis, fieri tintinnabula cõsueuisse, nemini dubium est. *Aes* autem ab aëre, sine quo vox, sonusq; fieri non possunt, vt è vocis definitione apud Aristotelẽ, Auicennã, atq; alios patet, Galeotus Martius Narniẽsis, olim MATHIÆ CORVINO Panponiæ Regi in litteris præceptor, & in castris miles, testatur appellatum, in libro, quem *de doctrina promiscua* conscripsit: nullum nanque ex metallis perinde ac æs sonorum esse dicit; nisi si in argento ille mentiri videatur. sed hoc alterius loci est. Illud autem *Bulum*, in voce *Tintinnabulum*, nihil omnino significat, sed est quædã vocabuli productio, vt in *prostibulo, mandibula,*

incitabulo, *mendicabulo*, & aliis huiusmodi non paucis. Tinnitus autem, qui pulsato hoc instrumento fieri solet, voce hac optimè exprimitur, vt in voce *bouis*, *boatus*; etenim tintinnire æra solent, id est, *Tin*, *Tin*, pulsata personare. A *tinnitu* igitur, siue à voce *Tin*, *Tin*, quæ cum æs increpuit, editur, *Tintinnabulum* dici, tam apertum est, vt huius rei gratia nullam Grammaticorũ scholã nobis sit necessarium ingredi.

PETASVM dici maius tintinnabulum, à *petasi*, id est, galeri forma & similitudine, nemini obscurum esse videtur. *Petasum* autem a Varrone in tholo huiusmodi instrumentũ appellari (si memoria fideli, in deposito vtor) aliquando animaduerti: quanquã & in Laconico clypeus æreus, per cuius deductionem, & reductionem calor augeri, vel imminui consueuisset, sic dicitur; vt apud Vitruuium, vbi de balneo agit, perspicere licet. Quem clypeum in thermis ac balneis pulsari consueuisse, & à Martia- *lib. XIV. Epig.* le significari, vbi ait, *sonat æs thermarũ*, sunt qui non sine errore affirment: siquidem verum tintinnabulum, vt infrà suo loco demonstrabitur, pulsari in thermis consueuit, vt homines lauatum atque vnctũ conuenirent.

CODO-

CODONES à Græcis Tintinnabula nuncupari, nemo eſt qui neſciat. *Codones* autem dici, eo quod dum mouentur ſonũ & quaſi cantum edere ſolent, Græca, vt par eſt, etymologia, teſtantur Ioannes Grãmaticus in Commentariis in libros Ariſtotelis de Anima, & Suidas in Lexico ſuo, ſiue Collectaneis. tametſi à forma & ſimilitudine capitum plantæ papaueris, quę *codonũ* voce à Gręcis ſignificantur, *codones* dici tintinnabula, aliquis nõ ſine ratione fortaſſe contendet. CAP. I.

NOLÆ etymologiam in obſcuro poſitam eſſe, affirmare auſim; etſi nonnulli, vt Polydorus Virgilius de Inuentoribus re- *Lib.* III.c. rum, & alii Tintinnabulũ dici *Nolam* cre- XVIII. diderint, à Nola Cãpaniæ vrbe, cuius Epiſcopus Paulinus nolæ, ſiue campanæ inuẽtor fuerit: qua in re halucinantur. nam ante Paulinum Epiſcopum Nolanũ, de quo Gennadius in additamentis ad D. Hieronymi librum De Viris illuſtribus ſcribens nihil tale profert, *Nolæ* mentionem fecit Quintilianus, qui Domitiani Imperatoris ętate floruit. Satis enim illud tritum eſt ſermone prouerbium, *In cubiculo nola.*

CAMPANAM quoque à Campanię vrbe prænotata dictam, opinantur, ab ære ſcili-

cet Campano, vel quod in vrbe Campaniȩ primum reperta ſit. Sanè à Temeſa, Campaniæ vrbe, in qua æris vis ingens extiterit, quidã ab Ouidio in Faſtis *Temeſæa æra* dici autumant. *lib. v.* Ego quod *Campana* vocabulum in antiquis ſcriptoribus minimè legatur (apud Diuum Hieronymum duntaxat, qui noua, & parum Latina verba ſæpius vſurpat, *Campanæ* mentionem in Regula ſanctimonialium reperio) Gotthicam vocẽ, vel ab artifice campanarũ præcellente, cũ frequens nolarum, ſiue tintinnabulorum maiorum vſus in eccleſiis eſſe & cœnobiis cœpiſſet, *Campanam* dictam fuiſſe cenſuerim. Suum tamen hac in re cuique iudicium liberum eſto.

DODONÆOS *lebetes*, qui in prouerbium migrauerint, in Iouis Dodonæi templo, vbi ſacerdotibus reſponſa dabantur, ſonora ex ære tintinnabula à quibuſdam dici, & à ſimilitudine lebetũ ſic vocitata, haudquaquam ignoramus: quibus calculum noſtrum libenter adderemus, ſi veterum non ambiguis auctoritatibus niterentur. Verùm ſi non campanæ fuerint Lebetes illi, eos tamen campanis non omnino abſimiles extitiſſe, credendum eſt; vt maximè ſonori in prouerbium aſciti ſint.

Illud

Illud postremò, quod ad Tintinnabuli varia nomina attinet, minime est silentio inuoluendum, Franciscum Petrarcham, hominem suæ ætatis non indoctum omninò, in vernaculis suis cantionibus, campanas, SQVILLAS appellasse, voce non quidem, vt ego arbitror, Italica Tuscave, sed è Gallia desumpta. Inde apud nostrates verbum, *Squillare.*

Sed de *Tintinnabuli* nominibus, hæc dixisse sufficiat. nunc ad reliqua pergamus.

Ioannes Tortellius Aretinus, Laurentii Vallæ amicus, cuius lexicon omnino nõ contemnendum legimus, quòd Tintinnabuli, siue Campanæ frequentem in auctoribus mentionem non obseruasset, campanas apud antiquos in vsu fuisse negauit: in cuius sentẽtiam & alii discesserũt. Verùm Galeotus Martius in eo, quem suprà citauimus, libro, Tortellium eo nomine reprehendit non iniuria, tametsi *miserum, & somniorum scriptorẽ*, exulcerato animo, & inique appellet. Quamquam fortasse Tortellius sensit de campanæ, quem sua ætate cõspiciebat vsu, scilicet in templorum turribus. quod si verum sit, eum ego à Galeoti nota defendendum puto: nam huiusmodi turres tintinnabulis sonoras veterum

Christianorum vel etiam Ethnicorũ templa habuisse antiquitus, minime legimus.

DE PRIMO TINTINnabuli inuentore.

CAP. II.

VT rerum multarũ, ita & Tintinnabuli inuentorem ignorari sæculorũ culpa, certo scimus. Plinius, qui in libris naturalis historiæ tintinnabulorum, quæ sepulchro Porsenæ Regis Tuscorum imminerent, mentionem facit, & caput vnum satis prolixum rerum inuentoribus dicauit, nihil omnino de Tintinnabuli inuẽtore protulit. Paulino Episcopo Nolano, viro admodum sancto, Tintinnabuli inuentum nonnulli adscribunt, qua de re apud Polydorum Virgilium in libris de inuentoribus rerum. Franciscus Petrarcha, & alii, ac nouissimè Panuinius, Sabinianum Pontificem Romanum in eum, quem hodie cernimus, vsum, templorum turribus campanas primũ imposuisse testãtur. Diuus Hieronymus in Regula sanctimo-

*l.*VII. *c.*LV.

ctimonialium, campanellæ sonitu in vnū conuocari iubet sanctimoniales, & à *campana, campanilem*, seu potius *campanalem sonitum* appellat. Ego vt paruorum Tintinnabulorum vsum in cœnobiis antiquitus extitisse affirmauerim, cum & in priuatis nobiliorū ædibus, vt infra patebit, agnoscatur, ita audacter negauerim, Christianos homines campanis, altioribus templorū pinnis, aut turribus impositis, antiquioribus sæculis accersiri consueuisse; cum sub ista Christianæ fidei initia, ac succedentibus etiam temporibus, Christianum nomen esset inuidiosum; adeò vt *Iudaica superstitio*, fides nostra in Pandectis à Iureconsulto Ethnico (quod Andreas Alciatus optimè aliquādo adnotauit) appelletur; ac oporteret clam in ecclesias conuenire, nō pulsatis tintinnabulis; quod ea res amplioris securitatis, & auctoritatis non parum præ se ferret. Sanè Plinius Cæcilius in epistola ad Traianū Imperatorē, vbi de Christianis, & Christianorum conuentu, & cōmunione agit, cum omnia, quæ facerent Christiani, exequatur diligentissime, huiusmodi tintinnabulorum nullam facit mentionem; alioqui, si fuissent in vsu, cum res esset momenti non parui, silentio non

CAP. II.

In Parergis.

tranſmiſſurus. Quàmobrẽ exiſtimauerim tunc Chriſtianos editis locis turribuſque Tintinnabula impoſuiſſe, atq; ſuſpendiſſe, cum Ethnicorum principum odia iam ſatis refrixiſſent, ac piorum Eccleſia caput Martyrum ſanctorũ cruore non tam fœdatum quàm exornatũ extollere cœpiſſet.

DE MAIORIBVS, PVbliciſq; antiquorum Tintinnabulis.

CAP. III.

NEMINI, qui in humanioribus literis vel parum fuerit verſatus, obſcurũ eſſe debet, antiquos non ſolum minora, ſed etiam maiora Tintinnabula vſurpaſſe. Notum ſatis eſt illud Martialis,

——ſonat æs thermarum, ponite pilam.
Virgine vis ſola lotus abire domum?

Redde pilam, ſonat æs thermarũ. ludere pergis?

Quanquam ſunt qui illud æs ad clypeum æreum referant, qui cathena pendebat ex orbiculari feneſtra fornicis Laconici, per cuius deductionem, ac reductionem, nũc augebatur, nunc imminuebatur calor; de quo clypeo mentionem facit Vitruuius. In Laconico tamen Piſano, qui integer adhuc

adhuc è maximis thermis ad portam, qua ire Lucam, ſpectatur, & de quo Robortellus meus libellum edidit (vt hoc obiter adnotemus) non vt in ceteris, orbicularis feneſtra in fornicis medio ſpectatur, ſed multilatera, & aliæ multæ circum quadrilateræ altera parte longiores, quas, pendẽte è media clypeo, ſpeculari lapide, aut velo, aliave materia, quæ lucem tranſmitteret, claudi conſueuiſſe, ne vapor ſtatim effl ueret, facile crediderim. Nũc ad rem noſtram redeamus. Qui id de clypeo illo exiſtimant, magno, vt mihi videtur, in errore verſantur; quod vnius duntaxat ſcriptoris auctoritate apertum facio. Siquidem Aelius Spartianus ait, neſcio quem Romanum Imperatorẽ è thermis *tintinnabulum* amouiſſe. Si vero aliquis *tintinnabulum* pro clypeo illo accipi cõtendat, erroris facilè conuinci poterit. Nam amoto è thermis, id eſt Laconico, æreo clypeo, haud ſatis intelligo, quo pacto ſudatorii ratio conſtaret. Adhæc ſi clypeum pulſari conſueuiſſe dicamus, vt hoc pacto lauaturi conuocarentur, non ſatis perſpicio, quam commode id fieri poſſet, illo ex alto ſatis loco propendente. Altum nanque Laconici Piſani fornicem eſſe vnuſquiſque videre CAP. III.

poteſt: locus enim Robortelli cura, dum humaniores litteras in Piſano gymnaſio profiteretur, optimè fuit repurgatus. Quod ſi è ſuperiore fornicis parte malleo, vel alia prædura materia clypeum tundi ſolitū, ſuſpicetur aliquis; & hic videat quàm rectè id, & ſine cathenæ deductione, vt calor exhalaret, ac ſudatorium nonnihil refrigeſceret, fieri potuerit. Accedat eo, quod cùm thermarum conſtructio latè pateret, vſque adeo vt Romæ thermę Diocletianę, quantum hodie è ruinis cognoſcere licet, municipii magnitudinem facilè æquarēt, ſonus ex ictu clypei intra fornicem illum, clauſumq; locum editus, ad omnes, qui in thermis agerent, & lauaturi conueniſſent, peruadere non poterat. Nec ad rem pertinet, ſi quis dicat, locum, in quo lauaturi pila prius exercebātur, fuiſſe Laconico proximum, vt vel à ſurdaſtris clypei ſonus audiretur. nam reſpondeo, tinnitū æris thermarum, hoc eſt tintinnabuli, quo de agimus, procul etiam audiri, & percipi cōſueuiſſe, vt non ſolum qui pila exercerentur, & in thermas cōueniſſent, ſed & qui à thermis longè abeſſent conuocarentur lauatū: quod Ciceronis auctoritate probatur; ſiquidem in Tuſculanis (niſi me fallit in lo-

ci

ci indicio memoria) ait, *ſimulatq; increpuiſſet*, id eſt (vt ego interpretor) thermarum tintinnabulum tinnitum edidiſſet, *Romanos, relictis Philoſophis & præceptoribus, unctũ* (nam qui lauiſſent, vngebantur) *ire ſolitos.* Sed in re aperta teſtibus vtor non neceſſariis. CAP. III.

Tintinnabulorum maiorum non ſolum in thermis, ſed etiam in aliis vrbium partibus, ſi non apud Romanos, ſaltem apud alias nationes nonnullas, locum fuiſſe ad conuocandos in mercatum homines, ex Strabone cognoſcere eſt: rem enim non *lib.XIV.Geog.* fictam, ſed factam Iaſſi refert, ſcitu dignam, Citharœdum canentem ea in vrbe, homines non paucos circumſtetiſſe; eos è re nata vniuerſos, præter ſurdaſtrum, ſtatim diſceſſiſſe; citharœdum ad ſurdaſtrũ conuerſum, illi gratias agere cœpiſſe eo nomine, quod cum ad tintinnabuli ſonum reliqui omnes eum reliquiſſent, ſolus ille auditor perſtitiſſet; qua re ſurdaſter cognita, vale homini dixerit, quod ſonus ille iam vendi piſces indicaret. Credere autem par eſt, tintinnabulum illud Iaſſicum, & magnum fuiſſe, & edito loco ſuſpenſum, vt ab omnibus ciuibus illius poſſet ſonitus audi-

ri. Alia de maioribus, publicisque tintinnabulis à me hactenus non sunt obseruata, quamobrem hic caput reprimo.

DE TINTINNABVLIS SEpulchri Porsenæ Tuscorum Regis.

CAP. IIII.

MARCVS ille Varrro, qui quòd multa mãdauerit litteris, Polygraphotatos dictus est, Porsenæ antiqui Tuscorum regis sepulchrũ graphicè appinxit, vt perspicere licet apud Plinium in libris naturalis historiæ; nam Varronis opera, præter pauca, quæ ad ætatem nostram peruenerunt, desiderantur. Huic sepulchro, quantum memoria assequi possum (nam libris omnino, vt patet, destitutus sũ) quatuor erant pyramides adstructæ. supremæ pyramidum partes cathenis iungebantur, à quibus tintinnabula non pauca propendebant, quæ cum flarent venti, concussa, sonitum, qui longe peruagaretur, edebant. Hæc autem tintinnabula non admodum magna fuisse, haud ægrè crediderim, siquidem

dem maxima, aut saltem mediocria ventis agitari, aut permoueri nequeũt, vt tam manifestũ est, quam quod manifestissimum.

QVIS OLIM VSVS ESSET Tintinnabuli in priuatis Romanorum ædibus.

CAP. V.

LVCIANVS Samosatensis agẽs de his, quę mercede conductis viris doctis Romæ solerent vsu venire, inter cetera, quę doctè admodũ atq; eleganter conscripsit, ait, *in ditiorum ædibus familiam tintinnabuli sono excitari consueuisse.* Ædes enim cùm amplissimas haberent Romani, cuius rei nos adhuc admonent ruinæ; & seruorũ greges, quod hodie Turcæ faciunt, possiderent, domique, vt villicos omittamus, alerent; tintinnabulis (quẽadmodum in monachorum cœnobiis est in more positum) familiam mane excitandam curare alia re vlla, quàm tintinnabuli concrepatione, & tinnitu, non potuisse cõmodè, est omnino manifestũ. Hodiè etiam Romæ videmus ampliores, quàm par si-

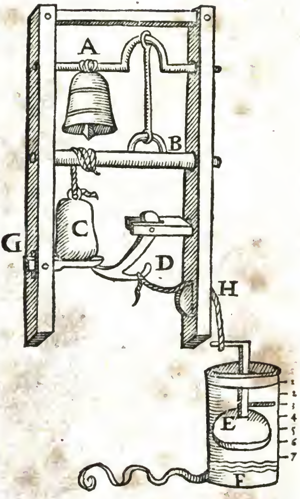
purpuratorum Flaminum siue Cardinalium,& principum familias pransum,cœnatumque tintinnabulis in superioribus ædium partibus suspensis, conuocari; adeo vt non solum qui domi sunt, sed etiam qui domo absunt sonum audiant,& sui quisque domestici tintinnabuli tinnitũ, multis personantibus,agnoscat.

AN APVD ANTIQVOS horæ,vt hodie,tintinnabuli sono distinguerentur. Luciani locus antea obscurus,declaratus.

CAP. VI.

ADMONENT me superiora, vt Luciani locum antea obscurissimum, apertum, perspicuumque reddam. Existimant nonnulli,apud antiquos, diei, noctisque horas tintinnabuli maioris sono distingui & significari consueuisse, ea solum auctoritate innixi,quod Lucianus litteris prodiderit, *horas per aquã et sonitum sua ætate demonstratas*.in quorum ego aliquãdo sententiam pedibus discessi. Verùm postea factum est vt aliud sentirẽ, quod esset absque

que dubio probabilius. Primum enim cœpi mecum addubitare, quod Plinius, qui res huiusmodi multas exequitur, & Vitruuius, descriptis antiquorum solariis, id est horologiis, quæ in sole, vmbrâ horas (quod etiam hodie fieri videmus) distinguebant, ac transeuntibus demonstrabant, nihil omnino de sonoro horologio loquantur, nullaq; eiusmodi arte non vulgari instrumenti fabrefacti mentio apud antiquos scriptores reperiatur. Mox accidit vt Ioannes Nicolaus Iustus, affinis meus, ac vir doctus, libri veteris mihi copiam faceret, in quo, præter alia multa instrumenta horologium, quod per aquam & sonitum constaret, Luciani horologio nō absimile, graphicè esset delineatum: cuius formam vtcunq; hîc apponendam esse duxi, vt quisque Luciani locum nullo negocio cognoscat. CAP. VI.

A Tintinnabulum. B Axis, cui alligatur funis, à quo pondus aliquod pendeat. C Pondus. G Lignum in quo pondus quie-

quiescit. D Vncus continens pondus ad tempus, ne dilabatur. F Aqua paulatim subsidens. E Orbis è subere, continens ferrum adfixum, horarum indicem, cuius pondere cum aqua è paruo foramine vitreæ clepshydrę dilapsa paulatim, subsederit, vncus D funiculo H designato retrahitur: quare fit vt lignum G declinet, & eo declinante, ponderéq; dilabente, axis B voluatur, & axi A voluendi causam prębeat, vnde tintinnabulum concutiatur, & increpet. Iam vides Luciani horologium clepshydra, & tintinnabulo constans. CAP. VII.

DEAE SYRIAE SACERDOTEM vti consueuisse Tintinnabulo.

CAP. VII.

ANte quàm Lucianum dimittimus, illud nolim lectorem ignorare, Syriæ Deæ sacerdotē, vt idem auctor litteris prodidit, tintinnabulo vti consueuisse. Ait namque, *ante Syriæ Deæ templum phallos duos miræ altitudinis fuisse statutos: in hos sacerdotem ea solitum arte conscende-*

re, qua Syri palmas altiores, nimirum fune caudici aduoluto (duplicem hunc esse oportuit, vt dum in altero pedes eius, qui conscendere vellet, cõsisterent, alter altius promoueretur) *ac paulatim ad superiores partes protracto. cùm verò ad summas phalli partes peruenisset, orare, sacra facere, ac inclamare cõsueuisse, atque interim tintinnabulo sonũ edere, vt verbis tinnitus sociaretur.* Aes namque in sacris nõ modicam vim habere, existimabat antiquitas. Sunt præterea qui putent, Deæ eiusdem sacerdotes, qui stipem non modicam passim emendicantes, siue potius corradentes, colligerent (hos Cicero in libris de legibus, *domos exhaurire & vrbem superstitione implere* dicit) tintinnabula vsurpasse; uisiturque inter antiquorum statuas, Romæ opinor, sacerdos huiusmodi cum pera, & tintinnabulo. More non absimili apud Italos nostros, qui Diui Antonii fratres nũcupantur, passim eleemosynas colligentes, statim atque in pagos, & vicinias peruenerint, tintinnabula mouent, quod tinnitus religionem quandam præ se ferat (etenim Diuum Antonium cum tintinnabulo appingi videmus) & eos, qui aliquid daturi sint, accersat. Eodem, cum iis, qui benigne fecerunt, piè salutem æternam à

DEO

DEO expostulant, identidem personant. Quod & Isiacos fecisse arbitror. CAP. VIII.

BRVTA QVOQVE TINTINNABuli ab vsu non excludi.

CAP. VIII.

NON solum autem homines, sed etiam bruta, quæ sub hominis imperio degerent (hæc *pecudũ* nomine appellari, Laurentius Valla in Elegantiis testatum reliquit) hominis tamen arte, olim tintinnabulis personabant. Strabo auctor est, pecudibus fuisse adalligata tintinnabula, vt tinnitu noxiæ feræ ab ipsis arcerentur. Hodie quoque pastores, more antiquo perdurante, ouium, caprarum, suum, boum, equorumque collo tintinnabula aptare solẽt, non ad terrendas feras (nam & pecora, quæ tintinnabula gestant, à feris impeti, & necari experimẽta nõ semel docuerunt) sed ad deprehendendum quibus in locis nemorũ, montium, valliumq; oberrent, atque hac ratione longæ inquisitionis labor absit. Præterea exstimant, tintinnabuli sono pecora, perinde ac tibiæ,

gaudere &pinguescere: quamquã ea quod non sint harmonicè composita, harmonia oblectari, negãt Philosophi; sed quàm verè, ipsi viderint. Equidem in mari è naui sępius perspexi sibilo delphinos à nautis allici, & quasi prę gaudio exultare, atque detineri. Pastorum quoque fistulis ceruos sisti, & quadam quasi dulcedine capi, cognitum est; possumque ego testari, me Anglaræ cicurem carduelem spectasse non semel, qui, fidibus canente citharœdo, mirum in modum exultaret, & per mille vocum discrimina (vt Ouidii verbis vtar) cantum ederet; citharœdo quiescente, & ille quoque quiesceret, ac sileret: vt quisque facilè intelligere posset, auiculam à vi musica in hominis morem permoueri.

Olim oblectamenti, atque ornatus gratia muliones, atque agasones equis, mulisque tintinnabula alligabant, quod & hodie passim fieri videmus. Quamobrem Lucianum primum, mox Apuleium asinis illis suis egregiis tintinnabula suspendisse videmus. Romæ quoque in antiquis marmoribus, & sculpturis, visuntur elephanti, è quorum collo propendẽt tintinnabula; quam rem & in vetusto numismate me olim obseruasse memini hac forma,

Hodie in multiplici tintinnabulorũ vsu non solum quadrupedibus sed etiam auibus tintinnabula alligantur: siquidem hieracarii, quos *Accipitrarios* Latinè vocamus, aquilis, maioribus, minoribusque accipitribus tintinnabula alii ęrea, alii argentea coriaceis compedibus assuunt, ea de causa, vt cum euolauerint, atque inter arbores fruticesq; consederint, nec veniant in conspectum, facile possint inueniri.

DE TINTINNABVLIS Hebræi Sacerdotis.

CAP. IX.

NON sine piaculo sacerdotis Hebræi tintinnabula, cum omnia, vel minima quęque antiquorum persequamur, hîc omitti posse videntur. Quamobrem & de his mentionem faciendam esse duximus, præsertim cum & Plutarchus in Symposiacis suis quæstionibus, tametsi à fide nostra multũ alienus, de his scriptum aliquid reliquerit. Neminem, qui vel à limine sacras litteras salutauerit, latet, *Exod.* 39. Hebræorum multæ, vt par erat, existimationis

tionis sacerdotem, in extrema vestimenti ora, tintinnabula multa sonora, mespila, ac mala punica identidem sonora, vtpote quæ metallica essent, & vacua, pilulasque ferreas, aut æreas ad edendum tinnitum continerent introrsum, cum in sancta sanctorum ingrederetur, gestare consueuisse, vt dum graderetur, sonitus multiplex ab his, qui in templum conuenissent, facile posset audiri. Quorum symbolicam, atque arcanam significationem Diuus Hieronymus pluribus docet, referens ea ad elementa, & tonitrua. cuius verba, quod libris in ergastulo omnino (quod alias diximus) caream, non adscribo; quod in multis aliis auctorum, quæ à nobis aduocantur, testimoniis facere cogimur, vt etiam ea de causa veniam ab humano lectore impetraturi simus, si sępius, quam in aliis quæ in vulgus edidimus scriptionibus, hîc memoriæ vitio errauerimus.

CAP. IX.
Iosephus lib. 3. antiq.
Origenes in Exod. cap. 35.
Polyd. Virg. lib. VI. c. XII.

QVIS MINORVM TINTINNAbulorum publicè olim apud antiquos vsus esset.

CAP. X.

TINTINNABVLORVM maiorum quis vsus esset publicè, apud antiquos, satis, opinor, supra fuit à nobis demonstratum. Nunc est de minoribus agendum: quanquam & huc spectant Hebraica tintinnabula, quorum superiore capite facta est mentio. Parua nanque erant, vtpote quę vestis orę, siue limbo assuerentur, ab ea pendere possent, & à sacerdote non magno labore gestarentur: ac non solum parua, sed publicum in vsum, vt patet, ascita.

Aristophanes in Auibus, vbi de ridicula illa ciuitate agit, iubet Codonophorũ, hoc est, *tintinnabuli gestatorem*, circumcurrere: inquit.n. κωδωνοφορῶν περίτρεχε. ad quę verba scholiastes Gręcus, vir doctus, scriptum reliquit, eos, qui circumibant vrbem, & phylacas, id est *excubias* ac *vigiles*, gestare cõsueuisse tintinnabula, vt num vigiles vere vigiles essẽt, deprehẽdere possent, quod

ipſum & ab Heſychio ſcriptum me Fammochuſtæ Cypri ſuperiore anno legiſſe meminí. Deprehēdēdi verò modus tintinnabulo quis eſſet, non produnt. Quamquam coniecturæ locus eſt, Codonophorum circūcurrentē (eos hodie, qui id muneris obeunt, *Rondam* vocari vulgò, ſatis eſt notū) tintinnabulo perſonare ſolitum; cui ſi non ſtatim vigiles occurriſſent, vel aſſurrexiſſent, eos minimè vigilaſſe, ſed tinnitu è ſomno excitatos fuiſſe, apertū erat. Morem hunc tintinnabulo circumeundi vigilias in vrbibus, apud antiquos Græcos duntaxat extitiſſe cenſuerim; ſiquidem maximè antiquum, & antiquæ comœdiæ ſcriptorem Ariſtophanem fuiſſe ſcimus; & nihil tale hiſtorici, ſiue Græcos ſiue Latinos quæras, in vrbib. factum eſſe dicunt. Romanos, dum vigiles mutarent, buccina canere, non tintinnabulo vti conſueuiſſe, cōſtat; quod * Lucanus ſignificat, dum ait:

CAP. X. V. Κωδωνοφορῶν.

* *Propertius.*

Et iam quarta canit venturam buccina lucem.

Germani verò noſtra ætate, cum vigiles mutant, tympanum pulſant, & tibia canunt.

Præter Codonophoros, qui phylacas circumirent, erant & alii Codonophori,

qui atrati funus præcedebant, de quibus Suidas, & post Suidam Gulielmus Budæus. Funeri autem adhiberi consueuisse arbitror, tum vt ad spectandam funebrem pompam homines accerserentur, tum vt Flaminem Dialem admonerent funeris, ne ille ex improuiso funeri occurreret, & funebribus tibiis auditis pollueretur. Funebres namque tibias Flamini Diali audire non licuit, quanuis funus exequi poterat; ut est ab Aulo Gellio obseruatum.

lib.x. Noct. Attic. cap. xv.

DE TINTINNABVLO EORVM, qui ad supplicium ducerentur, & triumphantis Imperatoris.

CAP. XI.

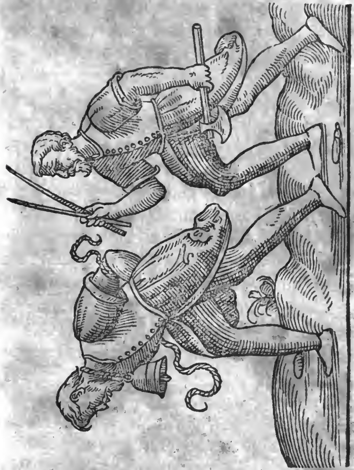
lib.11.

ZONARAS Græcus historicus non omnino contemnendus, (cuius scripta superioribus annis carie obsita, in Græcia reperta sunt) auctor est, consueuisse è sontium collo tintinnabulũ suspẽdi dum ad supplicium ducerentur, ne ex eorum improuiso contactu aliquis pollueretur: siquidem tintinnabuli sono audito eos vitare vnicuique integrum fuit. Ex hac

hac consuetudine factum est, si eidem Zo- CAP. XI.
naræ credimus, vt triumphantis Imperatoris currui tintinnabulum cum scutica, siue flagro adalligaretur, quibus instrumentis, quorum vsus plectendis hominibus esset, in magnæ felicitatis cumulo Imperator admoneretur, ne plus quam par esset efferri ac superbire vellet, sed humanæ miseriæ recordaretur: quam rem à nullo alio proditam scriptore Græco, aut Latino, mirari subit. Sanè Plutarchus in Scipione Æmiliano omnem triumphi pompam optimè explicans, nihil tale scriptum reliquit, vt suspicer quod est à Zonara litteris mandatum, non antiquitus, sed sub recentiorib. Imperatoribus fieri consueuisse, nimirum temporibus sæculisve Zonaræ proximis. Etsi Obertus Gifanius vir eruditissimus, & amicus mihi longe carissimus, ea de caussa hac in re fidem adhiberi posse Zonaræ mihi Venetiis aliquando affirmauerit, quòd Cornelius Tacitus Zonaræ fidem adiuuet in eo, quod de verbis Imperatori triumphanti à nescio quo inclamari solitis, scribit, scilicet ne gaudio nimio efferretur: viderique Zonaram, recentem præ Cornelio Historicum, ex antiquo aliquo scriptore, quæ su-

ſupra retulimus, deſumpſiſſe. Quod ad ſontes, qui ad ſupplicium cum tintinnabulo ducerentur, attinet, haudquaquam eſt ignorandum, Plautum parte aliqua Zonaræ adſtipulari, dum quodam loco egreſſuri extra portam Metiam ſerui cum patibulo, de laniis duobus, & tintinnabulis, meminit. ſiquidem apud Plautum legendum videtur, *cum tintinnabulis*, non autem, *cum tintinnaculis*, vt habent exemplaria vulgata: qui locus malè à quibusdam explicatur, dum *tintinnacula* pro virgis accipiunt. Quamquam *tintinnacula* pro tintinnabulis antiqua voce à Plauto dici ſuſpicari poſſimus.

in Pſeudolo.

Figuram eius, qui ad ſupplicium duceretur cum tintinnabulo, apponere libuit, vt humanus lector rem melius percipiat, & veluti præſens, antiquitatem aliqua cum voluptate intueri, & quaſi contrectare poſſit.

DE ANTIQVORVM TYMPANO, *quòd tintinnabula multa contineret.*

CAP. XII.

VT nihil antiquitatis penitus ignoretur, ſciendum eſt, antiquitus cognitum eſſe TYMPANORVM vſum, vt apud Strabonem atq; alios me adnotaſſe memini. Suidas quoque ſi non admodum antiquus auctor, antiquitatum tamen collector non aſpernandus, tympana vſurpaſſe antiquos demonſtrat, deſcribitque tympanum quoddã, cui introrſum multa appenſa eſſent tintinnabula, vt dum pulſaretur, mirum ederet ſonum. crepitu nanq; tympani, & quaſi boatu grauiore, acuto tintinnabulorum tinnitui, ac concentui permiſto, mirus ſonus edebatur. Huic nõ abſimile tympanum ratione muſica fabrefactum, ſe aliquando Venetiis conſpexiſſe, mihi narrauit Ioſephus Zarlinus Clodianus, noſtræ ætatis muſicorum facilè princeps, & amicus mihi optimus, atque gratiſſimus.

Viſuntur quoque antiquorum CROTA-

LA marmore expressa, quæ tintinnabula af- Cap. XIII.
fixa continēt. Turcarum Crotala superioribus diebus Galatæ Constantinopoleos vidimus, quæ è bractea ærea orbes continerēt tintinnabulorum vicem exhibentes; sonum non ingratum edentia. Similia etiam cum tintinnabulis sunt nostris cognita. Vidi non semel in patria Nicolaum Leccium tonsorem, ac scurram crotali huiusmodi sonum ita citharæ sociantem, vt musicus concētus non ingratus ederetur. Turcæ autem tibiarum sonum crotalis iungūt, & humanis vocibus, mehercule optimè.

DE SVPERIORVM SAECVLORVM castrensi Campana. Accursii locus declaratus.

CAP. XIII.

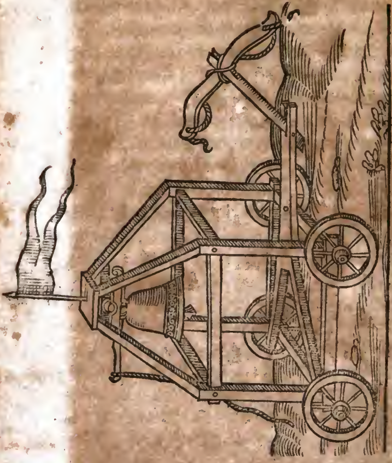
TINTINNABVLI castrensis me sonus à Tympanis, & Crotalis auocat. Est igitur sciendum, superioribus sæculis, nec admodum vetustis temporibus exercituum Imperatores, iam tintinnabulorum maiorum in Christiana templa vsu recepto, in castris, quasi in quadam ciuitate

ambulatoria, & turricula campanaria è ligno identidem ambulatoria vti consueuisse, è qua tintinnabulum admodum magnũ penderet. *Carrocium* voce Itala, quasi *currum magnum* dicas, appellabant. currus enim altioris formam parte aliqua exprimebat. Positis castris, prope Imperatoris tentorium Carrocium locabant, & princeps signũ militare mutum in suprema parte figebant. Sole occidente, & mane ante lucem, vt fit in Christianorum templis, tintinnabulũ miles aliquis pulsabat, Deiparam Virginem salutatione Angelica, & DEVM Opt. Maximum oratione Dominica venerandi signum perspicuum præbens. Cum bellicum canere oporteret, eodem tintinnabulo milites ad arma vocabantur. Cum in hostem progrediẽdum acieq; confligẽdum esset, Carrocium in media acie cum signo prænotato, & tintinnabulo sistebant, & tanquam Imperatorem illud circumuallatum custodibus, ab hoste, ne caperetur, tuebantur; tantumq; erat tuendi ac defendendi studium, tãtus militum ardor, vt quem locum quisq; vivens occupasset, eum amissa anima, corpore tegeret. Maximi enim dedecoris loco Carrocium amisisse, habebatur. Quamobrem Accursius, qui multos annos Bononiæ versa-

tus

CAP. XIII.

tus eſt, in quodam ſuo gloſſemate ait, *regulæ* cuidam *inhærendum, tanquam ſolent Bononienſes Carrocio*; quę verba mox apud noſtros Iureconſultos in prouerbium venerunt, cuius meminit Alciatus in libris de Verborum ſignificatione. De hoc Carrocio ſcriptum reperies in Chronicis Villanii Florentini, qui Florentinorum Carrocium à Senenſibus captum fuiſſe, memoriæ prodidit, et, ſi rectè memini, *MartinoZum* vocat. An aliæ nationes, pręterItalos, huiuſmodi curru in caſtris vterentur, mihi adhuc eſt incognitum. Nũc Carrocii figuram cum tintinnabulo & vexillo delineemus.

DE

DE VIRTVTE TINNITVS AERIS & Tintinnabulorum, iuxta quorundam quamuis non ab omnibus approbatam opinionem.

CAP. XIV.

ÆRIS vim esse non modicam, putauit antiquitas. Ideo sacerdotes æreis cultris vtebantur, vt est à me apud Noniũ Marcellum atque apud alios obseruatum. Ea etiam de causa Ouidius in Metamorph. Medeę falcem æneam tribuit. Idem in Fastis, æris tinnitu inferorum vmbras in sacris Lemuralibus ab anu expelli dixit. Alexander quoq; Aphrodisæus in suis Problematibus, ait æris sono malos spiritus depelli, eamq; ob rem in lunæ defectu æra moueri, fuisse in more positum. Liuius etiam, Ouidius, Lucanus, atque alii deficiente, & quasi laborante luna æra concuti, scriptum reliquere, quod & à Cœlio Rhodigino in libris Antiquarum lectionum fuit adnotatum. Est etiam à Polydoro Virgilio in libris de inuentoribus rerum litteris mandatũ, Tintinnabulorum, siue Campanarum sono dęmo-

Fastor. lib. v.

lib. XIX. c. X.

lib. VI. c. 12.

nes fugari: ideo cum ventorum, aut grandinis iniuriam timent Christiani (ab his enim dæmonum opera vineis, arboribus, frugibusque calamitas inuehitur) campanas pulsari iubent. Sane Diuus Augustinus à malis spiritibus dæmonibusque tempestates cieri affirmat. Cur autem campanarum tinnitu dæmones terreantur, longiusque fugentur, haudquaquam est in obscuro positum. sunt enim campanæ diuino cultui sacratæ, & sacerdotis benedictione augustæ religiosæque. Quinetiam cum benedictione ac religione, recentes quasi lustrica die, nomina accipere solent. Cum essem Fammochustæ, vidi in Diui Nicolai templo campanas duas non vulgaris magnitudinis, quas quidam Episcopus, nomine Gulielmus, faciundas curauit, & à nomine suo *Gulielminas* appellari voluit; sic enim litteris in ambabus testatum reliquit. Campanæ sono DEO Opt. Max. honorem exhiberi, & orationes quasi in altum precesque sustolli, efferrique Christiani opinantur. memini quoque me aliquando legere in Glossa, quam ordinariã theologi vocant, ad Hymnos Dauidis, in parentalibus pulsari campanam, vt preces, quæ pro mortuis funduntur ad Deũ, cam-

panæ

panæ ſono, tanquam flatu quodam deuehantur, & quaſi manu ducantur.

Illud non eſt omittendum, quod ad ea, quæ de tempeſtatibus ſuprà dicebamus, pertinet, Philoſophos, qui ſæpe à Chriſtiana fide ad naturæ rationes diuertunt, exiſtimare, campanarum ſono tempeſtatum, ventorum, grandinumque depelli iniuriam, quod tinnitus ille æris aërem maxime diuerberet, ſcindat, & confringat; quod apertum ſit eo, quod vſuuenit apibus, cum facto examine, auolare cœperint; quandoquidem non magno æris tinnitu ſubſidere coguntur, aëre nimirum diſciſſo, diſtractoque, & volatū ægre recipiente. Quanquam exiſtimabit fortaſſe aliquis, id apibus, moto aëre, vſuuenire, quod tinnitu alliciantur. quod an verum ſit, aliis diiudicādum relinquo.

Paulus Grillandus non infimæ claſſis Iurecōſultus, in libro de Strigibus ſiue Lamiis hiſtoriā refert plane admiratione dignam. Ait enim mulierem quandam, quæ, dæmone deuehente, in ludos illos nocturnos Dianæ, ſiue Herodiadis, profecta, appetente iam luce, domum reuertebatur, in agro repente fuiſſe à dæmone nudam derelictam, quod antelucanus campanæ tin-

nitus esset ab illo exauditus. eam vero mulierem ab homine quodam fuisse repertam domumque in suam perductam, id sibi verè contigisse, affirmare ausam. Quanquam credere par est itum illũ & reditũ ad Dianę vel Herodiadis ludos, dæmonis esse illusiones, qui somno sopitis mulierculis, in earum mentes illabatur, & ea omnia secundum quietem ipsis appingat, quæ mox à somno, in quo demersæ iacebant, excitatis fuisse vera videantur. Sed de Strigibus siue Lamiis an verè in ludos proficiscãtur, & in varias feras mutentur, consulas Ioannis Wieri Grauiani libros de Præstigiis Dæmonum.

TINTINNABVLIS, TVRcarum, & Græcorum templa carere. De Symandro & Agiosydiro.

CAP. XV.

CVM æris vim non modicam existere antiqui opinarentur, ęreorumque tintinnabulorum vsus sit longe vtilissimus, cùm ad ciues statim quamuis procul per vrbem dissitos, in vnum congregandos

gandos, tum ad singulas diei, noctisque horas indicandas: mirum fortasse alicui videbitur cur Turcarum, & Græcorũ templa his careant. Sane Turcæ iuxta templa, quemadmodum & nos consueuimus, altas turres multilateras construunt; quarũ fastigia in pyramides exeunt ligneas, vt in pluribus, plumbeis laminis contectas, ad imbrium vim arcendã: vt si procul spectes, turres campanarias Christianorum esse credas; & his vrbes exornari affirmes. Nõ longe à pyramidis initio ita constructæ sunt, vt circũire quis facile possit. huc scala cochlide, quemadmodum Rom. in Traiani columnam (habent hæ turres & cum hac non paruam similitudinem: cum non latæ sed succinctę sint, & tenues, vt mirum sit cur non à ventis aliquando deiiciantur) ascenditur. Pyramide nonnullas carere vidimus, vt Rhodo, & Coo insula. Ostiola in scalę summitate, quibus egressus est, in circulare podium omnia in orientem solem spectare obseruauimus. Ex his turribus podiisque sacerdotes statis diei, & noctis horis, omnipotentis Dei nomen voce quasi Stentoria inclamant, hominesque ad templa, vt nos campanis solemus, conuocant. CAP. XV.

Græci verò campanarum loco SYMANDRVM habent, & AGIOSYDIRVM. *Symandrum* Græca etymologia à conuocandis hominibus, seu potius coadunandis, appellant: *Agiosydirum*, quod sacrum sit ferrum illud, de quo infra dicturi sumus. *Symandri* vsum inde mihi sacerdotes nonnulli Fammochustani inuectum in ecclesias dixerunt, quòd Noha in arca instrumentũ non absimile ad conuocanda bruta vsurpauerit. Verum id sit nec ne, prorsus ignoro. Si coniecturas sequi detur, existimauerim factum esse, vt Græci *Symãdro* & *Agiosydiro* vterentur, quia ab initio constructis monachorum sacerdotumq; cœnobiis, Ethnicisque Principibus Græciæ imperium obtinentibus, æreis tintinnabulis, quod eorum sonus & nimiæ securitatis, & auctoritatis indiciũ esset, abstinuisse, & *Symandri* vsum excogitasse, quem succedentia Christianorum Principum tempora non excusserunt. quandoquidem ex cõsuetudine voluptatem conciliari scimus, & Græci non facile à maiorum traditionibus, maioribusque recedunt. Quamobrẽ campanis nouissimè in multa Græcorum templa inuectis (de templis, quæ in orbe Christiano sunt, loquor, nam reliqua campanis

Scrib. ergo potius *Hagiosiderum*.

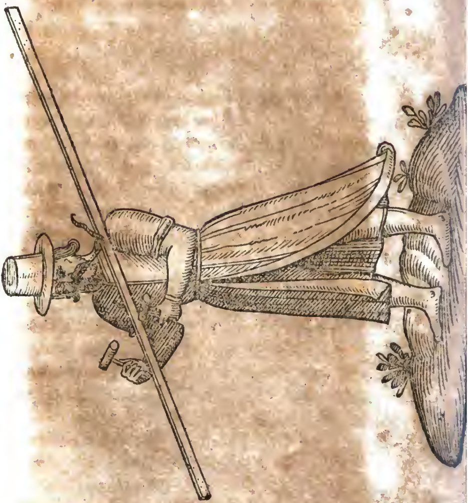
panis,

panis Turcæ carere iubent) & *Symandris* CAP. XV.
locus eſt.

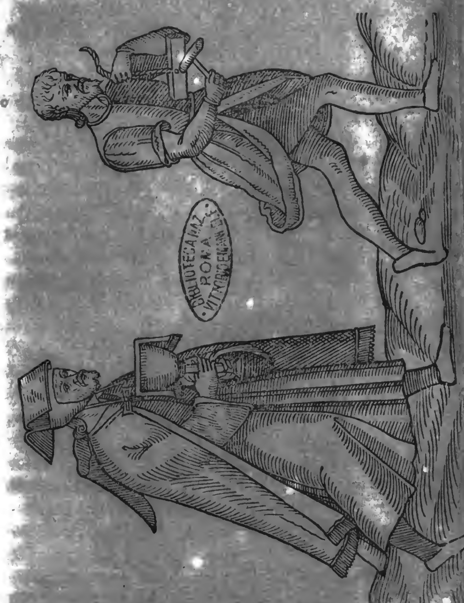
Symandrum autem eſſe ſcias ligneam tabulam latitudine digitorum plus minus quinque, craſſitudine ſeſquidigiti, longitudine fere pedum quatuordecim. non è quolibet ligno fit, ſed è præduro, & quantum lignea materia patitur, ſonoro. Capita foramina habent nonnulla nō magna admodum, ſed pennæ anſerinæ, calamove ſcriptorio peruia. In medio tenuem funiculum continet. Qui populum ad templū eſt conuocaturus, & Campanarii (vt ita cum vulgo dicam) nocturnis & antelucanis horis munus obiturus, ante fores templi, vel edito loco tabulam prænotatam malleis duobus ligneis pulſat, non ſine aliqua ratione muſica, atque interim in gyrum ſenſim voluitur, qua re fit vt grauior cū nō ingrata raucedine ſonus emittatur. Tabula non qua latior, ſed qua arctior eſt, quaſi libræ ſcapus, in ſiniſtro Campanarii, & pulſantis humero quieſcit; ac ne pulſando dilabatur, funiculo prædicto mordicus apprehenſo retinetur; manibus enim non licet, tum quod, ea apprehenſa, ſono non parum decedit; tum quia vtraque manus malleo impeditur. Ambabus .n. manibus

pulsatur hinc inde, vt nunc quædam frequentamenta, nunc quasdam quasi pausas audias.

Agiosydirum hac forma vidimus: Ferrea erat lamina quatuor digitorum latitudine, sexdecim vero longitudine, funiculo in medio librata. hæc ferreo malleolo ternis interpolatis vicibus ab homine pulsari solet, qui sacerdotẽ eucharistiam ad ægrotos lectoque decumbentes deferentem solet præcedere, vt inter transeundum quisque rei admoneatur. Sed iam Campanarium cum Symandro appingamus vtcunque.

Eſt & *Agioſydiro* locus hîc tribuendus; vt hi quibus Græcorũ regiones videre non contigit (vtinã & mihi id contigiſſet, non enim tantam rei domeſticæ, ſcriptorum, & libertatis iacturam paſſus eſſem) quod à me dictum eſt de hoc inſtrumento, facilius percipiant, & Græcorum mores cognoſcant.

DE TVRRIBVS QVAE TINTINnabulis dicantur.

CAP. XVI.

MAGNI refert quo Campanæ loco ſuſpendãtur, tinnitumque edant. Si in planitie, cognitum eſt longius earum ſonum peruadere, quam ſi in montibus pendeant. Si verò in valle, longius quàm in aperta planitie, quod ſonus non in orbem, ſed in longum progrediatur. ſiquidem apertum ſatis eſt, id aeri voce, vel ſono diuerberato, vſuuenire, quod aquis ſtagnantibus, ſi in eas lapis, vel quid aliud ſimile proiiciatur. orbes enim initio paruos, mox magnos, demum maximos, & qui quam longiſſimè progrediantur, explicari animaduertimus, longius verò produci ſi in longum, quàm ſi in orbem aquæ ſtagnauerint, ac conſtiterint. De voce autem & ſono, ſint corpus nec ne, hic non habeo dicere, quod in Annotationibus in Aulum Gellium ea de re ſatis pertractauerim. Eſt etiam in ſoni progreſſu diſcriminis non nihil, ſi hic in nemora, & loca frutici-bus

A. Gell. l.v.c.xv.

bus condensa, alibi in nuda scopulisq; CAP. XVI.
aut alia re duriora, vel densa frangatur, ac quasi redundet; si in obiecta ædificia, obstructaq; loca vrbis incidat. Vitruuius auctor est, olim in Theatrorum gradibus vasa quædam ampliora consueuisse locari, vt voces in ea incidentes, refractu, & quasi repercussu augerentur. Quæ res facit vt credam contectis turribus campanariis campanas longius personare quàm in apertis. siquidem sonus non in altum atq; in immensum spargitur (faciliùs autem in altiores partes quam in humiliores prosilit, quia ibi tenuior existit aër, à vaporibusque & terræ aquarumq; suffitu defæcatior, quamobrem faciliùs permouetur, ac scinditur) non in immensum inquam spargitur, sed in inferiores partes propellitur. Teguntur verò turres huiusmodi non vt fit in priuatis ædibus, sed vacuis quibusdam pyramidibus, & metis latericiis, aut marmoreis constructis & quasi superimpositis; in quas propulsus sonus augetur & tanquam è latissimo tintinnabulo non parum adauctus prosilit deorsũ. Quod de aëris tenuitate diximus, nos admonet, vt existimemus, tempestates aërisq; varias constitutiones in soni magnitudine, vel paruitate

aliqua habere momenta scilicet, vt Virgilii verbis non sine philosophica ratione prolatis vtamur,

—— cum Iupiter humidus austris
Densat, erant quæ rara modo, & quæ densa, relaxat.

Ventorum quoque vis non modicum ad auertendum alióq; rapiendum sonum, aut ad longiùs prouehendum conducit, vt omnino est vnicuiq; apertum.

Illud hic minimè silentio inuoluendum est, non parum studii atq; industriæ Architectos in huiusmodi turribus construendis, atq; exornandis ponere consueuisse. Hinc vt alias non paucas nobiliorum vrbium turres omittam, visitur Florentiæ ad Diuæ Reparatæ turris campanaria numeris omnib. absoluta, & pulcherrimis sculpturis, quæ transeuntes remorentur, exornata. Nonnulli anxia & à discrimine non modicum abhorrente cura intantum luserunt, & lasciuire ad captandam vulgi auram voluerunt, vt turres non ad perpendiculum, vt fit, sed maximè proclinatas, ruinam minitantes, & iam iam casuras construxerint. E quibus vnam conspexi Pisis marmoream, teretem, columnisq; clauicularum in morem circumplexam, in quam

cum

cum aſcenderis, mirum in modum ti- CAP. XVII.
more afficiaris, ne illa prolabatur, teq; opprimat ruinâ: vt nunc Aſinellorum turrim Bononiæ non ſolùm hoc nomine, ſed etiam proceritatis ratione viſendam omittamus. quanquam hæc non in eum vſum, in quem Piſana illa cōſtructa eſt. Sed ſunt nonnulli, qui exiſtiment, turres huiuſmodi non eo, quo nunc cernuntur, habitu fuiſſe ædificatas, ſed terræmotuum iniuriâ aliquando nutaſſe, & à perpendiculi ſtatu eſſe non parū dimotas, & inclinatas. Quos tamen mendacii arguunt feneſtrarum, oſtiorumq́ue limina, & ea foramina, quibus tigilla tabulatorum, dum conſtruerentur, quieſcebant, & ſuſtinebantur: plana enim ſunt, non deuexa, ſed ad libellā conſiſtunt.

TINTINNABVLORVM, SIVE Campanarum tinnitu hodie è templorum turribus quibuſdam in vrbibus muſicos concentus magna cum voluptate exprimi.

CAP. XVII.

ARTES ſingulas in dies magis magiſq; excoli, & quadā quaſi alluuione adaugeri ſatis eſt notum; quamobrem haud-

quaquam admirari conuenit, si id in campanis conficiendis pulsandisq; vsuuenerit. Vidimus olim Bononiæ in Æde Episcopali, antiqua tria tintinnabula argentea, ea arte facta, vt cum à sacerdotibus musices nō ignaris ad sonum edendum mouerentur, musicos concētus emitterent. Hodie quoque apud Menapios, Sicambros, & alias Christianas nationes tintinnabula maiora in templorum turribus visuntur (quod primum ab Oberto Gifanio Burensi audiui, & mox in libris Hieronymi Cardani, de varietate rerum, adnotatum legi) a musices non ignaris efformata, delecta, suspensaq;, & à musicis pulsata, e quibus tanquā è natiliis, quæ *organa* vulgo dicimus, musici concentus, & harmonici eduntur, vt maxime huiusmodi rei inuentori nationes illæ debeant, siquidem non modo in ecclesiis, sed domi, in stratis, passimque ea quæ a musicis organis proficisci solet, voluptate fruūtur. Ideo cùm campanæ pulsantur, non solum in domibus, sed etiam in triuiis egregiè, & magna cum hilaritate saltantes homines, & tripudiantes conspicias: quis nomos, & cuius musici cantio pulsetur, facilè agnoscas; vt mirū sit, cur ea ars & ad nostrates, vt in multis aliis factū est, non peruenerit.

Potissimū Antuerpiæ atq; Insulis Flādrorū ac Tongris tinnitus musicus cum audientium stupore auditur.

DE

DE MINORVM TINTINNA-bulorum vſu apud Principes viros, & magiſtratus ciuitatum. CAP. XIIX.

CAP. XVIII.

VT nõ ſolum ætatis noſtræ, ſed poſteritatis quoque ratio habeatur (vtinam & antiquis ſcriptoribus labor huiuſmodi non fuiſſet ingratus, nam rerum multarũ præſertim veſtium inſtrumentorumq; cognitione minimè careremus, & in magna aliquarum rerum ignoratione non verſaremur) ſciendũ eſt, principes viros, prçſertim Cardinales, atq; Epiſcopos, cum domi, atq; in cubilibus degũt, vt linguæ & lateribus parcant, tintinnabulis minoribus famulos accerſire conſueuiſſe; quamobrem & cum huiuſmodi tintinnabulis aliquos in pictura ad viuũ expreſſos nonnunquam vidimus. Magiſtratus præterea, & publicam perſonam gerentes, & in cauſarum cognitione ſedentes, tintinnabulis litigãtes accerſunt in auditorium, & iis ſilentium imponunt. Mouet hoc manu tenens qui *Præpoſitus* vocatur, quod vni

eidemque homini non ſemper contigit. Spectauimus hoc ſæpe Florentiæ, cum in iuniori ætate legati munere fungeremur.

DE TINTINNABVLIS *quæ ædium foribus alligantur.*

CAP. XIX.

ILlud quoque ratione prædicta dignum adnotatione existimaui, quod in multis Italiæ locis, præſertim Venetiis ſpectauimus, ædium foribus introrſum tintinnabula appendi cõſueuiſſe, vt cum aliquis ingreditur, egrediturq; ſonitum edant, & eos qui domi ſunt & ab oſtio abſunt, egreſſus ingreſſusq; huius illiuſve admoneant, vt non ſolum furium, ſed & domeſticorum præſertim ſeruorũ fraudes eludantur. Vidimus quoque in eadẽ vrbe quendam hanc mouendorum tintinnabulorum rationem inſtituiſſe. Axi plura tintinnabula affixerat, illumq; ita forib. introrſum aptauerat, vt circũagi facile poſſet: mox funem addiderat, funique ſacculũ arena expletum adalligauerat, ea ratione, vt cum fores aperirentur, funis axem illum tin-

tintinnabulis perstrepentē circūuolueret. CAP. XIX.
Est & alius tintinnabulorum vsus in priuatorū ædibus quę plura tabulata continent, vel quæ ampliores sunt. Nam è superioribus tabulatis suspenduntur tintinnabula, quæ fune per scalas procedente, ac per fores trāsmisso ab his, qui ingredi voluerint, si fores occlusæ sint, moueri solent. Monachorum etiam sanctimonialiumq; in cœnobiis, cauædia, & andronitides non procul ab ostio suspensa tintinnabula habent, quæ fune ab his, qui exterius fuerint, moueri possint, vt atriēses facile aduocari possint.

Antiqui annulo ferreo, vel æneo, aut re non absimili exterius affixa, vt hodie etiā fit, & pendula (*Coruum*, siue *Cornicem*, vt Iul. Pollux testatur, ne alios cōmemorē, appellabāt) vti cōsueuerunt, quam rem me apud Plaut. obseruasse memini. Credere etiam par est, huiusmodi annulos consueuisse appēdi introrsus eorum ciuium foribus, quibus priuata lege concessum erat, vt fores, ostiis aperiendis, exterius atq; in viam explicarentur, qua de re apud Plutarchū in Publicola, & apud Aristotelē in magnis Oeconomicis. Priscorum ędes non absimiles fores habuerunt, vnde apud Terentium non

semel legas, egrediente aliqua persona ex aedibus, *fores obstrepuisse*. antequam enim aperirentur pulsabantur interius, vt qui ante fores in via constitissent, aut illac pertransirent, sibi cauerent: quod à doctis viris obseruatum est. quanquã cardinibus aeneis, qui aperiendis foribus stridebant, iuxta illud poëtę, *Cardo stridebat ahenus*, strepitus ille fortasse adscribi potest, in qua re nõ magnopere laboro.

M. Ant. Mureto in var. lib. I. c. XVII.

DE CAMPANARUM CONficiendarum & suspendendarum arte, & qua ratione statere non magno earum pondus deprehendi possit.

CAP. XX.

PROPOSITAE tractationis ratio exigere videtur, vt aliquid de conflandorum Tintinnabulorum arte loquamur, quanquã ea vulgo cognita est, ac videre quisque in officinis potest, Venetiis praesertim, quo pacto conficiantur. At si cui in officinas ingredi non sit integrum, is Vannocii Beringucii Senensis, campanarum artificis egregii,

gregii *Pyrotechniam* consulat: in illa enim Cap. XX.
& perscriptum Italico sermone & delineatum reperiet, quicquid ad eam artē ediscendam conducit; vsque adeò, vt & quo pacto campanæ in turribus constituantur, ac moueantur, edoceat, optimeque figuris delineatis commonstret. Nos tamen eam rem hîc silentio parte aliqua minimè transmittamus.

Campanæ non solum materiam, sed & formam plurimum ad soni magnitudinē, & suauitatem conducere certò scimus. Si humiliores latioresque petasi, seu galeri, aut lebetis figura efformentur, sonum non admodum magnum & ingratū auribus edunt. Si vero longiores crassioresq; quam artis ratio patitur, obtusum nec latè dimanantem emittunt. Artis prȩscripto campanæ altitudo duplici oris diametro constat, aut paulo breuiore mensura. forma pyri lōgioris effigiem æmulatur, atq; exprimit. Antiquorum tintinnabula magis ad galeri, quàm ad huiusmodi pomi formam accedebāt, erantq; tenuiora, quamobrem & rauca, & minus quam nostra sint sonora. Materia constat æris, stanni, plumbiq; mistione secundum varia opificum consilia. nam si grauem sonum quæsiuerint, stanni

plumbique non parum æri admiſcent. ſi acutum, ſtanno, plumboque plus parcunt. Quanquã & amplitudo maior ad eam rem vim non paruam obtinet. Sæculis ſuperioribus, cum minus principum auaritia ſæuiret, & argentum multum admiſcebant opifices, vnde in quibuſdam argenti ſonus nonnihil exprimitur, vt in vna atq; altera templi Diui Bartholomæi apud Anglarẽſes meos: in quo vtinam mihi citò è ſeruitute redempto, DEO Opt. Maximo gratias agere detur. Sed iam tẽpus eſt vt receptui canam. Antequam tamen id facio, non eſt ignorandum ſtatere non magno maximarum campanarum pondus examinari, ac facile deprehendi. Qua arte hoc præſtari poſſit, apud Ioannem Buteonem Delphinatẽ perſpicies in ea pertractatione, quam *de ſtatere, & libra* ſuperioribus annis edidit. Locum enim indicaſſe, mihi arctius ſeruitute oppreſſo, ocioq; litterario, & libris carenti, ſatis eſſe videtur.

PERORATIO.

HABES, Generoſiſſime, atque Illuſtriſſime Domine, munus à Hieronymo Magio aſperrima duriſſimaque ſeruitute deiecto oppreſ-

oppressoque, non quidem quale amplitudini tuæ conueniat, sed quod tenuitas mea in ergastulo inter domini semper minitantia verba, inter multiplices ac libero homine aliquando & baiulo indignos labores, inter conseruorum strepitus probraque præstare potuit. Quamobrem tibi & eruditissimo viro IOANNI SAMBVCO, bibliothecæ Imperatoriæ Præfecto, si in eius aliquando manus, te sospite, quod Deus faxit, in Christianum orbem reuerso, descendat, tibi inquam, illiq; haud quaquam mirum videbitur, si hîc ieiunus, ibi incultus ac claudicans, alibi rusticus fortasse fuero. Eam ob rem abs te lectoribusque humanis, veniam me spero nullo negotio impetraturum, satis autem fuerit hoc meo opusculo vtcunque studium in te meum præ me ferre, & posteritati testatum relinquere. Si autem tuæ benignitatis munere, vt amissam libertatem propediem adipiscar, efficiatur, mihique apud Christianos versari aliquando concedatur, non solum hæc meliora, ampliorạq;, sed & alia in tuo nomine & MAXIMILIANI Imp. semper Augusti apparebunt.

FINIS.

FRANCISCI SWEERTI F. Antverp.

NOTAE

in librum

HIERONYMI MAGII

de

TINTINNABVLIS.

CAP. I Pag. 20.

L*Atè pertractauerit*] Ingentis certè memoriæ & lectionis MAGIVM, nullis adiutum libris, fuisse, hic liber, quem damus ostendit. Necessarium maximè est vitæ hominum *Memoria*, vnicus (teste Fabio) Eloquentiæ thesaurus. Miranda & vix credēda quæ de Cyro Persarum Rege tradunt Plinius & Solinus. Cæsarem verò scribere & legere simul, dictare & audire, (idem etiam, teste Spartiano, Hadrianus Imp. facere consueuit) solitum accepimus. Magnis his viris MAGIVS noster cur non annumerandus? qui ferreas gestans catenas sub iugo Turcico, animum ad scribendum appulit, omni librorum ope destitutus.

Pag. 21. *Matthia Coruino*] Fuit hic Hungariæ Rex, de quo multa apud Historiographos. Ioachimus Camerarius ita in peculiari libello: *Patrum nostrorum memoriâ Regem fuisse opt. atq; fortissimum*

accepimus MATTHIAM HVNIADEM. *qui quũ Pannoniam solam teneret, formidabilis tamen & Asiæ & Europæ Impp. fuit. Idem mirifico ardore flagrauit bonarum litterarum atq; artium, quarum Professores magnis præmiis affecit, & libros vndique grandi pretio conquiri iussit, quorum spectabilis copia ad Turcicam irruptionem vsq; durauit. Eum igitur hoc nequaquam fugit, vix esse aditum atque accessionem Veritati & Libertati in Regum atq; Principp. domos. Itaq; quum haberet circum se non tam belli, quàm pacis artium peritos, solitum tamen traditur sæpe illum datâ operâ à comitatu in venationibus suo sese abducere, atque in solitariis casulis rusticorum, vel aliquo pago pernoctare, colligentem famam & rumores de Rege & administratione Reipub. Ita illum nihil ferè vitiorum, vel quibus ipse, vel quibus sui laborarent, neq; vlla peccata administrationis, fugisse.* Hæc ille. Consule Iouium, Franc. Rosinum, & Ioan. Alexandrum Brassicanum I.C. eruditum, Præfatione in D. Saluianum Massiliensem Episcopum. Quantus fuerit, testatur vel Epitaphiũ, quod hîc in gratiam lectoris damus:

CORVINI *breuis hæc vrna est: quem magna fatentur*
Facta fuisse Deum, fata fuisse hominem.

Pag. 22. *Petasum*] *Petasus* capitis tegmen, à πετάννυμι, id est, *extendo*, galero persimile, siue ipse galerus, seu pileus viatorius solem arcẽs. Plautus Prologo Amphitr:

Ego has habebo hic vsq; in petaso pinnulas,
Tum meo patri autem torulus inerit aureus
Sub petaso.——

Per tralationem dicitur *Petasus*, quod in galeri formam ædificiis superpositum, extensum & explicatũ est, in metæ formam se trahens. Vide Plinium lib

XXXVI.

XXXVI. cap. XIII. Natur. histor.

Pag 23. *Codones*] Sunt tintinnabula, & quos propriè *sonalios* vocabimus phaleris equorum appēsos. Suidas, κώδων, παρὰ τὸ ἐν τῷ κινεῖν ᾄδειν. Hinc κωδωνεών, ἐν ᾧ οἱ κώδωνες. auctor idem Suidas. Vide interpretem Sophoclis in Aiace. *Tintinnabula* verò Latini à verbo *tintinnire* deriuāt. Nonius Marcellus: Tintinnire *dicitur sonare, vnde &* tintinnabula *sunt appellata*.

Nolæ etymologiam] Paulinus Episcopus Nolanus (olim *Sidicinum*, auctor Plinius lib. III. cap. V.) D. Hieronymi æqualis, vir vitæ sanctimonia spectabilis, primus in suam Ecclesiam Campanæ vsum inuexit: correxit vir sanctissimus abusum gentiliū sacrorum, & ad pia munia transtulit, vt nimirum eius strepitu exciri possent semotiùs habitantes ad conciones precationesque. Atque hinc fortasse tenuit consuetudo, vt Nolæ vocabulo censerentur tintinnabula ab hac Campaniæ Nolā, cuius apud Polybium Liuiumque fit mentio.

Campanam quoque à Campaniæ vrbe] Vbi primū vasa illa fabricata fuere, vide Walfred. Strabonem lib. V. de reb. Eccles. *Campanarum* meminit Beda lib. IV. Historiæ Anglicanæ. Ad tubas quas Deus Num. cap. 10. fieri iusserat multi *Campanarum* originem referunt, ibi: *Fac tibi duas tubas argenteas ductiles*, quarum vsus erat ad vocandum cœtum, ac dum castra mouebantur. Formam tubæ exprimit Iudaicus scriptor lib. III. Antiquit. cap. XI. εὗρε δὲ καὶ βυκάνης τρόπον ἐξ ἀργυρεῖυ ποιησάμενος. ἔστι δὲ τοιαύτη. μῆκος μὲν ἔχει πηχυαῖον ὀλίγῳ λεῖπον. στενὴ δ' ἐστὶ σύριγξ αὐλοῦ βραχὺ παχυτέρα. παρέχουσα δὲ εὖρος ἀρκοῦν ἐπὶ τῷ στόματι, πρὸς ὑποδοχὴν πνεύματος, εἰς κώδωνα τῆς σάλπιγξι παραπλησίως τελοῦν. Ἀσώσρα καλεῖται κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶσσαν. γίνονται δὲ δύο. καὶ

τῇ μὲν ἑτέρᾳ, πρὸς παράκλησιν καὶ συλλογὴν ἐχρῶντο τοῦ πλήθους πρὸς τὰς ἐκκλησίας. καὶ μίαν μὲν ἀποσημαναντος ἔδει τὰς ἀρχὰς συνελθεῖν, σκεψομένας περὶ τῶν οἰκείων. ἀμφοτέραις δὲ συνῆγε τὸ πλῆθος. Id eſt, *Inuenit autem & buccinæ ſpecie ex argento facta talem: Canna erat tibia paulo craſſior, longitudine paulò minus cubitali cuius os tantum patebat, quantum ad inflandū ſufficeret, deſinebatq; in extremitatem campanulæ ſimilem, quemadmodum tuba.* Aſoſra *vocatur hoc genus apud Hebræos. Duas tales fecit, quarum vna plebs ad concionem vocabatur, altera Principes ad conſultandum de Repub. exciebātur: vtriſq; verò clangentibus vniuerſus populus conuocabatur.* &c. Quo autem tempore cœptum fuerit *Campanis* vti in Eccleſia Catholica, incertum. Illud conſtat Anaſtaſii Monachi Perſæ Martyris ſæculo nōdum fuiſſe *Campanarum* & *Nolarum* vſum. Inuenio in VII Synod. Act. IV. ex lib. miraculorum S. Anaſtaſii Martyris, quòd cùm Cæſareæ ciuitati reliquiæ S. AnaſtasI appropinquarent, ciues omnes lætitia magna perfuſi ſurgentes ſubitò, lignaque ſacra pulſantes obuiam facti ſunt, in venerandæ Deiparæ virginis æde. Ecce ligna ſacra pulſabantur in ſupplicationibus.

P. 24. *Temeſa Campaniæ vrbe*] *Temeſam* antiquū Cypri oppidum tradunt ſcriptores, vbi æris fodinarum locus oſtenditur. Lege Strabonem lib. v. & Eraſmū in prouerb. *Temeſæus genius*. Eſt & *Temeſa* agri Brutii oppidum, æris fodinis olim nobilitatum; quod Auſonii condiderunt, & poſtea litteræ vnius mutatione *Tempſum* appellarunt. Plin. lib. III. cap. v. Ouid. xv. Metamorph. hinc *Temeſæa ara*. Ouid. lib. v. Faſtorum:

Rur-

Rursus aquam tangit, Temesæaq́; concrepat æra,
Et rogat, vt tectis exeat vmbra suis.

Sanè crepitus fit ad finem sacrificii, vt volens vmbra discedat: vnde sunt abacta silentia. Nobilia sunt & *Temesæa æra* in succurrendo laboranti Lunæ. Hadrianus Iunius Animaduers. lib. III. cap. XI.

Ibid. *Dodonæos lebetes*] *Dodona* vrbs in Chaonia, Epiri regione, iuxta quam insigne nemus, vbi *Iouis Dodonæi* templum fuisse narratur, in quo oraculum omnium, quæ apud Græcos sunt, vetustissimũ. Lege Herodotum lib. II. Philoxenum & Stephanum de vrbib. cum Eustathio. Hinc *Iuppiter Dodonæus*. Item *Dodonæum æs*, cymbalum aut tintinnabulũ diu noctuque continuò crepitans. In hominẽ dici consueuit improbæ atque importunæ loquacitatis. Zenobius ἐν παροιμιῶν ἐπιτομῇ tradit in Dodona duas fuisse sublimes columnas, in altera positam peluim æream, in altera pensile pueri simulacrum flagellum æreum manu tollentis. Quoties autem ventus flauerit, fieri, vt scutica impulsa crebrius lebetem feriat, isque percussus tinnitum reddat, ad multum etiã temporis resonantem. Iuuenalis ad adagium allusisse videtur, cùm ait:

Tot pariter pelues, tot tintinnabula credas
Pulsari.——

Muliebrem taxans garrulitatem. Item apud Ausonium:

Nec Dodonæi cessat tinnitus aheni.

Aliam huius adagii interpretationem adfert Suidas, quem consulat lector.

P. 25. FRANCISCVM PETRARCHAM] Fuit Hetruscus natione, vir doctissimus, Philosophus, Rhetor & Poëta celeberrimus; litteras velut intermor-

tuas quasi ab inferis reuocauit. Multa opera tã Latina, quàm vernacula cõscripsit linguâ. Anno Christianæ salutis cIɔ. CCCXLI. Id. April. solenniter Romæ in Capitolio, maxima tam Romanorum quam aduenarum procerum, aliorumq; adstantium frequentia, laureâ coronâ insignitus est, quod illi primò contigit

Romani post imperii linguaq; ruinam.

Moritur eodem sæculo cIɔ. CCCLXXIV. XIX Iulii, ętatis suæ LXXIV. Visitur adhuc hodie eius Epitaphiũ in collibus Euganeis sub dio in sepulcro rubri marmoris, cui incisum:

Frigida Francisci *lapis hic tegit ossa* Petrarchæ.
Suscipe virgo parens animã, sate virgine parce,
Fessaq; iam terris cæli requiescat in arce.

Ad eius etiam tumulum CL. Vir IANVS LERNVTIVS nostri sæculi Poëtarum princeps, mihiq; amicissimus, ita lusit:

Dii tenuem tibi terram, & in vrna perpetuũ ver:
Ardoris nostri, magne Poeta, iaces.

Huius vitam satis eleganter descripsit Hieronymus Squarzaficus Alexandrinus, ad Petrum Contarenum.

CAP. II. & IV.

P. 26. & 32. *Sepulcro Porsenæ*] Plinius lib. XXXVI. c. XIII. Naturalis historiæ: *Namq; & Italicum* (de Labyrinthis loquitur) *dici conuenit, quem fecit sibi Porsena Rex Hetruriæ sepulcri caussâ, simul vt externorũ Regum vanitas quoq; ab Italis superaretur. Sed cum excedat omnia fabulositas, vtemur ipsius M. Varronis in expositione eius verbis: Sepultus est, inquit, sub vrbe Clusio, in quo loco monumentũ reliquit lapide quadrato sin-*

to: singula latera pedum lata tricenûm, alta quinquagenûm: inq; basi quadrata intus labyrinthũ inextricabilẽ, quo si quis improperet sine glomere lini, exitum inuenire nequeat. Supra id quadratum pyramides stant quinque, IV. in angulis, in medio vna; in imo latæ pedum septuagenûm quinûm, altæ centum quinquagenûm: ita fastigiatæ, vt in summo orbis æneus & petasus vnus omnibus sit impositus, ex quo pendeant excepta catenis tintinnabula, quæ vento agitata, longè sonitus referant, vt Dodonæ olim factum. Supra quem orbem IV. *pyramides insuper singulæ extant altæ pedum centenum. Supra quas vno solo quinque pyramides, quarum altitudinem Varronem puduit adiicere &c.*

P. 26. *Polydorum Virgilium*] libro de Inuentoribus rerum VI. cap. XIII. hæc de tintinnabulis: *Quod Tintinnabulorum sono populus inuitatur vocaturq; ad sacra audienda statis diei horis, Sabiniani qui Gregorio successit, hoc decretum est. Aliud inde Ioannis* XXII. *Rom. Pontif. præscriptum manauit ad posteros: is enim instituit, vt ter in singulos dies, tintinnabula ad vesperũ pulsarentur, ac tum vnusquisq; ter salutationem angelicam D. Virgini sacram recitaret. Institutum ita mãsit, vt hodie vbiq; gentium sit in vsu, atq; audito tintinnabuli sono, cuncti confestim genua flectant atque orent.* Hactenus ille. Lege & Martinum Polonum in Sabiniano Pontif.

CAP. III.

P. 30. *Thermæ Diocletianæ*] Hatũ reliquias adhuc hodie nõ absq; admiratione cõspicimus. Incredibile quanta mole & sumptu constructæ. Præter *Agrippinas, Neronianas, Vespasiani & Titi*, celebrãtur *Domitianæ, Alexandrinæ, Seuerianæ* & *Constantinianæ*.

M. Agrippa vt populo placeret, CLXX balnea seu lacus in prouinciarum formam, Romæ gratuita præbuit. Vide Ammianum Marcellinum, Alexandrum ab Alexandro lib. IIII. cap. XX. Georgium Fabriciũ in Roma sua, Ioannem Rosinum lib. I. Romanarũ Antiq. Nicolaum Sipontinum. Omnium diligentissimè nostra ætate de Thermis scripsit Andreas Baccius Elxidianus Med. libr. VII. eorum quos de Thermis edidit. Huic adiunge BelgI ocellũ IVSTVM LIPSIVM lib II. De magnitudine Romana.

Pag. 31. *Ex Strabone* lib. XIV. vsos veteres nola ad venditionem piscium significandam patet. κιθαρῳδοῦ γὰρ ἐπιδεικνυμένου, τέως μὲν ἀκροᾶσθαι πάντας, ὡς δὲ ὁ κώδων ὁ κατὰ τὴν ὀψοπωλίαν ἐψόφησε, καταλιπόντας ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸ ὄψον. Id est, *Cùm Citharœdus quidam artem suam publicè ostentaret, tantisper ab omnibus fuisse auditum, dum tintinnabulum signum venditionis piscium daret: eo audito vniuersos ad piscium negotiationem discessisse.* Item è Plutarcho lib. IIII. Sympos. cap. IIII. διὰ τοὺς περὶ τὴν ἰχθυοπωλίαν ἀναδιδόντας, καὶ τοῦ κώδωνος ὀξέως ἀκούοντας. Id est, *Sed qui subinde in foro piscario versantur, & tintinnabulum celeriter exaudiunt.* Simile illud apud eundem Strabonem lib. XV. Geograph. apud Indos fuisse ædiles, qui fructus maturos signo dato vendi curarent. Notauit hoc post Cælium Rhodiginum lib. XIX. cap. X. Antiq. Lect. Ioannes Langius in Medicinalibus epistolis, Isaacus Casaubonus Galliæ lumen, ad librum XIIII. Strabonis, & Medicorũ princeps Hieronymus Mercurialis lib. I. Variarum lect. cap. XXV. Adhuc hodie Antuerpiæ est in vsu venditiones *tintinnabuli* signo indicare plateatim.

CAP. V.

Pag. 33. *Familiam tintinnabuli sono excitari* Ita Lu-

Lucianus Tractatu de iis qui mercede conducti, in diuitum familiis viuunt: ἕωθέν τε ὑπὸ κώδωνι ἐξαναστὰς ἀποσεισάμενος τοῦ ὕπνου τὸ ἥδιστον συμπεριθεῖς ἄνω καὶ κάτω, ἔτι τὸ χθιζὸν πηλὸν ἔχων ἐπὶ τοῖν σκελοῖν Id est, *Deinde manè ad tintinnabulum expergefactus, discußâ ab oculis dulcissima somni parte, vna sursum ac deorsum circuncursas, hesterno luto etiamdum tibiis adhærente.* &c.

CAP. VII.

Pag. 37. *Syriæ Deæ sacerdotem*] Plutarchus in vita M. Crassi de prodigiis agens, quæ ipsi acciderũt in Syria, hãc describit. Mentio item huius apud Tertullianum in Apolog. M. T. Ciceronem, III. de Nat. deorũ, Eusebium de præparatione Euangelica cap. II. aliosque, præcipuè autem apud Lucianum, quem lector audi: πολλοὶ δὲ ἀπικνεόμενοι χρυσόν τε καὶ ἄργυρον, οἱ δὲ χαλκὸν κομίζουσι, εἶτ' ἀφέντες ἐκείνου πρόσθε κείμενα, ἀπιᾶσι, λέγοντες τὰ οὐνόματα. παρεστεὼς δὲ ἄλλος, ἄνω ἀγγέλλει. ὁ δὲ δεξάμενος τοὔνομα, εὐχωλὴν ἐς ἕκαστον ποιέεται· ἅμα δὲ εὐχόμενος κροτέει ποίημα χάλκεον, τὸ ἀείδει μέγα καὶ τρηχύ. &c. Id est, *Multi autem venientes, aurumq; & argentum, quidam etiam æs afferunt, deinde ante illum appositis atq; ibi relictis illis abeunt, vnusquisq; nomen suum edentes. Astans autem alius quidam, sursum renunciat. Ille igitur accepto nomine, preces pro vnoquoq; facit, precãdo autem pariter & æreum quoddam tintinnabulum pulsat, quod motum, grauiter atq; asperè sonat,* &c.

Pag. 38. *D. Antonij fratres*] Maiores nostri memorias Sanctorum inuisentes, libenter pro se conferebant paruam Sancti imaginem, sic etiam pro pecoribus suis, collo alligandam nolam ex memoria S. Antonii conferebant, protestantes hac ratione, quod meritis S. Confessoris petebant, & confide-

bantanimalia sua præseruatum iri à peste. Quod indicat Ambrosius Nouidius à Romanis obseruari. Agens enim de porco grunniente, qui S. Antonio appingitur, subdit:

— collo mea concutit æra,
Noscere quo possis ne noceatur, ait:
Æsq; meum gestat, baculo quod cernis in isto,
Quodq; rogans æger, collaq; multa gerunt.

CAP. VIII.

Pag. 39. *Ouium, caprarum, suum*] Iustinianus Imp in legib. rusticis Tit. secūdo, §. 1. interprete doctiss. Francisco Balduino, ita sanxit: *Si quis crepitaculum siue tintinnabulum bouis aut ouis aut alterius cuiusuis animalis sustulerit, conuictus flagellator vt fur. Et si animal deperditum fuerit, & id damnum sarcito, quod eius crepitaculum sustulit.* Sidonius Apollinaris lib. II. epistol. II. ad Domitium *greges tintinnabulatos* vocat, vel *tinnibulatos*, vt est in vett. libris. Fortunat. lib. II. de S. Medardo:

Tintinnum rapit alter inops, magis improbus ille,
Qui iumentorum colla tenere solet.

Meminit & lex Burgundiorum tit. 4. §. 5. Item Gothorum lib. 7. tit. 2. 11. Antiq. denique Boiariorum cap. 8. tit. 11. § 1.

Pag. 40. *Delphinos*] Plinius Nat. historiæ lib. XI cap. XXXVII. in hunc modum: *Delphinum audire manifestum est. Nam & cantu mulcetur & capitur attonitus sono. Quonam modo audiat &c.* Balenas & monstra marina tintinnabulis à nauibus arceri mihi auctor Cornelius Kilianus Dufflæus noster in poëmat. suis:

Naui-

Nauita Erythræum pauidus qui nauigat æquor,
In prora & puppis summo resonantia pendet
Tintinnabula: eo sonitu prægrandia Cete,
Balenas & monstra marina à nauibus arcet.

Ibid. *Muliones*] Assiduo vsu compertum est mulos valde delectari tintinnabulorum sonitu: quapropter muliones multiiuga tintinnabula ad illorum colla suspendere solent, quo facilius sarcinarum labores perferant, vt Ouidius alibi canit. De equis simile tradit Suidas in κωδωνίσαι, quos tintinnabulis pulsandis veteres explorabant; & num tumultu pugnæ percellerentur, quod hodie tympano factitamus vel bombardis. Vide eundem in dict. διακωδωνίσω.

Elephanti] lege 1. Cent. Epistolar. IVSTI LIPSI Epistola L. ad Ianum Hautenum, illic certe mira recenset: miriora quæ Augerius Busbequius Belgicæ nostræ sidus se vidisse scribit Epistola 1. legationis Turcicæ. hæc eius verba: *Vidi etiam elephantem plane iuuenem mirè lepidum, vt qui saltaret & pila luderet. hic credo vix temperabis risu. elephantem, inquies, ludentem pilâ & saltantem? cum saltare iuberetur, mouebat ita alternis pedes toto corpore coruscans vt non obscurè tripudiare velle videretur. pila vero palmaria ita ludebat, vt pilam in se coniectam proboscide scitè exciperet, longeq; repercuteret, quod nos palmâ facimus &c.*

CAP. IX.

Pag. 42. *Hebræi tintinnabula*] Ita Origenes super Exod. *Habeat etiam Pontifex per indumenti circuitum tintinnabula, vt egrediens Sancta det sonitum, & non intret cum silentio. Et hæc tintinnabula quæ semper*

sonare debent, in extremo vestimento sunt posita, idcirco credo, vt de extremis temporibus & fine mundi nunquã sileas, sed inde semper sones, inde disputes & loquaris, secundum eum qui dixit: Memor esto nouissimorũ tuorum, & non peccabis. Ad hunc ergo modum, homo noster interior Deo pontifex adornetur, vt introire possit, non solum in sancta sed in sancta sanctorum &c. Flauius Iosephus diligentissimus rerum Iudaicarũ scriptor, lib. III. cap. VIII. Antiq. ex versione Sigismundi Gelenii, hæc de Tintinnabulis: *Pontifex vero vtitur quidem etiam hoc, nihil eorum quæ enumerauimus omittens, sed superinduitur hyacinthinam tunicã talarem quam nostrates Methir nominant, astringitque eam Zona coloribus supradictæ simili, nisi quod auro intertexta: ceterum ima vestis ornabatur limbo effigie malorum punicorum distincto, a quo tintinnabula aurea sic dependebant, vt medium esset quodq; malum punicum inter duo tintinnabula situm, & tintinnabulum inter duo mala punica.* &c. Adscribo & Græca verba, si quis ea potius desiderabit: ὁ δ' ἀρχιερεὺς, κοσμεῖται μὲν καὶ ταύτῃ παραλιπὼν οὐδὲν τῶν προειρημένων. ἐπενδυσάμενος δ' ἐξ ὑακίνθου πεποιημένον χιτῶνα, ποδήρης δ' ἐστὶ καὶ οὗτος, Μεεὶρ καλεῖται κατὰ τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν. ζώνῃ περισφίγγεται βάμμασιν οἷς καὶ πρότερον ἤνθει διαπεποικιλμένῃ χρυσοῦ συνυφασμένου. κατὰ πέζαν δ' αὐτῷ προσερραμμένοι θύσανοι ῥοῶν τρόπον ἐκ βαμμάτων μεμιμημένοι ἀπηρτῶντο, καὶ κώδωνες χρύσεοι κατὰ πολλὴν ἐπιτήδευσιν τῆς εὐπρεπείας, ὥστε μέσον ἀπολαμβάνεσθαι δυοῖν τε κωδώνοιν ῥοΐσκον καὶ ῥοαῖν κωδώνιον.

CAP. X.

Pag. 45. *Morem hunc tintinnabulo*] Excubitores nocturnis Vigiliis Nolam antiquitus pulsabant, ad cuius pulsum respondendum erat illico, vt Sui-

das

das refert dict. κωδωνοφορῶν, ex Aristoph. interprete ἐν ὄρνισι. ἐρχόμενοι, inquit, ἐπὶ τοὺς φύλακας κώδωνας εἶχον, καὶ τούτους ἐψόφουν πειράζοντες τὸν καθεύδοντα, καὶ ἵνα οἱ φυλάσσοντες ἀντιφθέγγωνται. Qui mos etiamnum apud Iccium portū (*Calcium* hodie vocant) aliisque locis præsidiariis obseruatur. Similiter si qua vis ingrueret, Campani æris tinnitu indiciū eius rei dabatur olim, quemadmodum & hodie per vniuersam ferè Belgicam nostram hoc ciuili bello. vnde Thebaidos VI. Papinius Statius eleganter cecinit:

—procul auxiliantia gentes
Aera crepant.—

P. 46. *Funeri autem adhiberi*] Olim siquis è vita excessisset, ęra campanæve pulsabantur, vt peruetus Theocriti scholiastes annotat (qui mos in hunc vsque diem apud nos perdurat) quod is sonus credebatur esse καθαρὸς καὶ ἀπελαστικὸς τῶν μιασμάτων, hoc est, *auertere spectra & dæmonum ludibria*. Atque hinc receptum arbitror, cur tonante cælo campanarū boatu perstrepatur. Non sum tamen nescius subesse & aliam caussam, nimirum vt illarum complosu aërem longè lateq; diuerberante, vis tonitrui infringatur. Apollodorus in libro, quem De Diis inscripsit, Hierophantam, hoc est, Proserpinæ sacerdotē, tintinnabulum siue nolam, ἠχεῖον nominat, pulsare Athenis consueuisse scribit. Pulsantur etiam Campanæ, teste Alberto Pighio ad finem lib. VII. in exequiis & iustis defunctorum, vt excitentur & præmoneātur nedum necessarii sed & ceteri ciues ad præstanda officia defunctis, eorum opem implorantibus, ac si dicerent: *Miseremini mei, saltem vos amici mei.*

Ibid. *Flamini Diali*] Vide Agellium lib. X. cap. XV. qui ceremonias Flamini Diali impositas, satis copiosè recenset.

CAP. XI.

Pag. 48. *Apud Plautum legendum*] In Pseudolo:
— verum extra portam Metiam currendum est prius.
CA. *Quid eo?* PS. *lanios inde accersam duos cum tintinnabulis.*

Turnebus lib. XXIII. cap. XI. Romanos, cùm supplicium de seruis sumebāt, tintinnabula ad plebē conuocandam, vel arcēdam, ne contaminaretur, adhibuisse coniicit ex dicto Plauti loco. Etsi incomparabilis ille Scaliger *tintinnabulum* ibi vehiculorum genus esse putet.

CAP. XIII.

Pag. 52. *Carrocium voce Itala*] Huius descriptionem accuratam nobis dedit Antonius Campus pictor & Eques Cremonensis in descriptione vrbis Cremonæ vernaculâ linguâ, quam Latinè ita vertit Philippus Rubenius amicus mihi singularis, in quo quid laudes potissimum nescias, ingeniumne omni honesta & liberali doctrina cultum & perpolitum, cum acri & limato iudicio coniunctum, an mores suauissimos prorsusq; ad humanitatem factos, quibus se summis pariter & imis commendare solet: *Anno Christi* M. LXXXI. *Cremonenses* CARROCIVM *instituerunt, quodq; eius vsum vna cum libertate gratia Bertæ Augustæ ab Henrico Imp. impetrassent*, BERTAM *aut* BERTACCIOLAM *dixerunt*. CARROCIVM *erat currus amplior his atque sublimior qui communi in vsu. Inuenêre Longobardi, primiq; omnium, secundum aliquos, Mediolanenses vsurparunt. Ornabatur id a quibusdam panno rubro, ab aliis*

ab aliis albo; à Cremonensibus verò mixtim rubro & albo, denique pro colore, quo cuiusque ciuitatis insigne. Sed & seni boues, à quibus trahebatur, simili panno tecti. In medio autem erat antenna cum vexillo siue labaro, præter crucem rubram cetera albo, cuiusmodi in supplicationibus hodieq; nonnullis in locis gestantur: & ab eadem antenna dependuli funes, quos validi robustiq; iuuenes manibus attinebant, inq; eius summo campana appellata Nola. Nefas autem educere, nisi publico decreto, nec minus mille quingentis ad custodiam eius militibus strenuis & panoplia ac bipennibus egregiè munitis. Propè etiam Duces omnes ac militiæ præfecti; at ponè tibicines VIII. *multiq; ad rem diuinam sacerdotes. Præcipua tamen currus huius cura dabatur viro virtute & peritiâ rei militaris insigni, quóque loci ille statueretur, eo tum ius di[c]i, tum consilium haberi de summa belli solebat. Eodem & sauciis receptus atq; confugium, eisq; qui vel pugnando defissi, vel a multitudine hostium premerentur.*

CAP. XIV.

Pag. 56. *Campanarum tinnitu dæmones*] Petrus Messias Hispalensis lib. II. diuersarum lectionum, cap. IX. hæc copiosè tractat, ad quem Lectorem remitto.

Pag. 58. *Ioannis Wieri Grauiani*] Potius P. Martini Delrii Antverpiani amici optimi, qui hunc satis egregiè refutat in lib. Magicarum disquisitionum.

CAP. XV.

Pag. 59. *Voce quasi Stentorea*] Prouerbialis hyperbole, *Stentore clamosior*. Sumptum à fabula Stentoris, cuius meminit Poetarum Princeps Iliad. Σ.

eique *ferream*, hoc eſt inuictam vocem attribuit: æquabat enim quinquaginta alios clamore. Ita Homerus:

> Στέντορι εἰσαμένη μεγαλήτορι χαλκεοφώνῳ·
> Ὃς τόσον αὐδήσασχ' ὅσον ἄλλοι πεντήκοντα.

Augerius Busbequius epiſtola I. legationis Turcicę, idem confirmat his verbis: *Taliſmannos habent hominum genus tęmplorum miniſterio dicatum. Hi menſuris vtuntur ex aqua. quibus poſtquam aduentare auroram cognouerint, clamorem tollunt è celſa turri, in eum vſum conſtructâ, quo homines ad venerandum Deum hortantur & arceſſunt. Idem faciunt medio tempore inter exortum ſolis & meridiem; & item inter meridiem & occaſum: poſtremò, ſole occidente, voce vtuntur acutiſſima, eam non iniucunda modulatione vibrantes, quæ longius, quā credi poſſit, exauditur, &c.*

CAP. XVII.

Pag. 69. *Muſicos concentus*] Stupendæ altitudinis ex cādido marmore turrim templo D. MARIÆ cæleſtis curiæ Reginæ impoſitam, nemo eſt qui ignorat; hinc patria noſtra,

> —— *tantum caput extulit vrbes,*
> *Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.*

In hac ferè quotidie *Campanarum* inſignis muſicus concentus, tantâ arte & harmoniâ, vt non *Campanas* ſed organum aliquod audire videaris, exteris omnibus ſtupentibus.

Pag. 70. *Hieronymi Cardani*] Ita enim ille lib. XII. De rerum Variet. *Reuocauit hæc narratio memoriam eius, quod Bruxellæ in Belgica vidi. Nolæ plurimæ in circuitu poſitæ ſuper turri, vt fieri ſolet, vocum muſicarum ſonis proportionem obtinent: adeunt*

gnari

gnari artis, & tangentes singulas pro notis descriptis, cantilenam pulsant, admiratione potius dignam, quam iucundam auditu: nam nolæ non retinent vocem, sed cum ictu statim desinit. Idem Louanij, Antuerpiáque fit. Transferri etiam potest ad vrceos aliaq; vasa. Si dicas, quis vsus harum nolarum? Vt tota ciuitas audiat Musicam &c. Vtinam Cardanus hodie *Campanarum* musicam Antuerpiæ audiret, secus iudicaret, nempe & admiratione dignam, & auditu iucundam.

CAP. XX.

Pag. 75. *Campanæ non solum materiam.*] Fiunt ex metallo æris. Æs metallum est durabile & sonorum, habetq; *Campana* interius plectrum ferreum quo tunditur, vt audiatur. Significat noui Testamenti prædicatorum ora, quæ plus durant quam tubæ veteris Testamenti, altiusq; resonant. Natus erat tantum in Iudæa Deus, tempore Iudæorum, at nunc in omni terra. Ænigma de *Campana* circumfertur satis elegans, quod hîc adiiciam in gratiam curiosi lectoris, adiuncto altero magis breui, cuius auctor Nicolaus Reusnerus.

Est intra cælos, est intra mansio terras,
Non cælum tango, non quoq; tango solum.
Constringor vinclis, concludor robore duro;
Vt nulla mutem conditione locum.
Os mihi semper hiat, petulanter & exero linguam,
Nec, nisi cùm cogunt verbera multa, loquor.
Cùm loquor assiduis repleo clamoribus aures,
Verbera cùm cessant, tunc quoq; cesso loqui.
Non vlli noceo clamoribus, hortor iniquos,
Contrito quærant corde salutis iter.

Nic. Reuſ.

Os mihi ſemper hians, & pendens ferrea lingua eſt,
Vox eſt nulla, niſi prodita verberibus.

Baptizantur ſeu benedicuntur quoque *Campanæ* ex ſent. patrum Con. Colon. cap. XIII I. vt ſint tubæ Eccleſiæ militantis, quibus vocetur populus ad audiendum verbum Dei. Item vt Dæmones Campanarum tinnitu, Chriſtianos ad preces concitantium, terreantur, vt ſuprà dictum. Formula benedicendi antiqua eſt. Alcuinus mentionem facit, dicens: *Neq; nouum videri debet, campanas benedicere & vngere, eiſq; nomen imponere. nam & Gen.* XXVIII. *Iacob memor viſus ſcalæ ad cælum vſq; pertingentis, tulit lapidem, quem capiti ſuo ſuppoſuit, & erexit in titulum, fundendo oleum deſuper, appellauitq; nomen vrbis* BETHEL, *quæ prius Luza dicebatur.*

P. 76. *Campanarum pondus*] Rothomagi (vulgo *Rouē*) templum eſt D. MARIÆ Chriſti matri dicatum, altiſſimaque turri ſpectabile, in qua *Campanam* totius Galliæ maximam ferunt, XL millium nempe librarum, quod indicant hi vernaculi verſus quibus ipſa eſt inſcripta:

Je ſuis nommée George d'Amboiſe,
Qui plus que trente ſix mil poiſe:
Et ſi qui bien me poyſera,
Quarante mil y trouuera.

Fuit hic *Georgius* huius vrbis Archiepiſcopus, circa annum milleſimum quingenteſimum, qui dum cõſideraret hanc ſuam diœceſim adeò olei penuria laborare, vt vix ſufficeret tempori Quadrageſimali, huius loco eis butyri vſum conceſſit, eâ tamen conditione, vt ſinguli penderent obolos VI Turonenſes, ex

ſes, ex qua collata pecunia exſtrui curauit dictã turrim, quæ inde *Butyri turris* (ſiue *la tour de beure*) hactenus vulgo nuncupatur.

Hoc demum coronidis vice addam. Locus eſt elegans de Tintinnabulis apud Suetonium in Auguſto cap. XCI. quem miror MAGIVM non obſeruaſſe. *Cùm dedicatam* (inquit) *in Capitolio ædem Tonanti Ioui aſſiduè frequentaret, ſomniauit queri Capitolinum Iouem cultores ſibi abduci, ſeque reſpondiſſe, Tonantem pro ianitore ei appoſitum. Ideoq; mox tintinnabulis faſtigium ædis redimiuit, quod ea ferè ianuis dependebãt*, &c. Dio ſimpliciter κώδωνα αὐτῷ περιῆψε, nempe *Ioui Capitolino* ait doctiſſ. Caſaubonus in Animaduerſionib. ad Suetoniũ, imò *Ioui Tonanti*, vt clarè Suetonius, & res ipſa exigit. Nam ſi *Iuppiter Tonans* eſt ianitor Capitolini, & tintinnabula ianuis ferè dependebant, æſtimata eſt ædes *Tonantis* ianuæ loco, reſpectu *Capitolini*. In ædibus magnatum amplis & ſpatioſis tintinnabulorum quoque vſus fuit. Dio ait illis vſos τοὺς τὰς συνοικίας νύκτωρ φυλάττοντας, hoc eſt *cuſtodes inſularum & vaſtarum ædium*, quas habuerunt Romani proceres. Supra diximus ex Luciano de mercede conductis, familiæ ſignum dari ſolitum ad euigilandum, huius quoque mentio apud Senecam epiſtola XCV. *Tranſeo piſtorum turbam: tranſeo miniſtratorum, per quos ſigno dato ad inferendam cœnam diſcurritur.* Idem de breuitate vitæ: *Quanta celeritate ſigno dato glabri ad miniſteria decurrunt?* Quanquam hic locus capi poteſt de digitorum crepatione. Sed modus eſto & finis. Tu, candide Lector, laborẽ hunc noſtrum, boni conſule & VALE.

FINIS NOTARVM FRANC. SVVEERTI F.

SVRIVS IN VITA S. LVPI EPISCOPI Tomo S. & Card. Baronius Tom. VIII. Annal. Eccles.

MOrtuo Theodorico Principe Rex Clotharius in Burgundiam veniens, hostili manu armatum Bledebodem ducem misit in Senones. Illo ergo tela atrociter in oppidum vibrante, S. Episcopus LVPVS *in Domino fidens, ad protomartyris Stephani ædem se contulit. Cumque ad conuocandum populum signum ecclesiæ tangeret, viribus hostes destituti, tantoq; sunt terrore correpti, vt nullam sibi salutis opẽ superesse putarent, nisi fugâ sibi consulerent. Ita vir sanctissimus, dũ instar Moysi ad cœlum tollit manus, hostes profligat, &c.* Post multa hæc ibidem: *Clotharius Rex vbi cõperit signum vel campanam S. Stephani sonũ edere gratissimũ, iussit eam Parisios trãsferri, vt eius tinnitu sæpius delectaretˉ. Displicuit ea res B. Episcopo Itaq; mox vt ablata est à Senonibus, omnem soni gratiã amisit. Id Rex intelligẽs, ocyus iubet suo illã loco restitui. Vbi antẽ ad ponte Senonicum ventũ est, rediit illi pristinus sonus, & ob Sancti viri merita* VII *milliario auditũ est.* Hæc de campana Senonensi: quibus declaratur, iam hoc tempore in vsu frequenti eas esse receptas. In Oriente autem adhuc cõsuetudo illa perseuerabat pulsandi ligna ad populum conuocandum.

BARONIVS TOM. X. ANNAL. ECCLEsiast. anno Christiano DCCC LXV.

Adhũc quoq; annũ referunt scriptores prosequuti res Venetas, ærea instrumenta, quæ Campanas dicimus, vsui esse cœpisse Græcis, missis ipsis à Duce Venetiarum VRSO PATRICIACO *ad Michaelem Imp.*

IN-

INDEX TAM RERVM MEMORABILIVM, quam auctorum qui in lib. de TINTINNABVLIS & NOTIS laudantur vel explicantur, ad paginas accommodatus.

s Notas Fr. Svveertii significat.

Bala-

B.

C

I. Lipsius

in ther-

FINIS.

Obiter quædam animaduertimus menda: quæ ita corrige. 31, 15, 16 vrbe; 32, 7 Varro 33, 11 vsuuenire, & v. vlt. par sit, 37, 15 SACERDOTEM 39, pen. existimant, 59, 14 Romæ in 68, 2 momenta, scil.